

ספר

כרם שלמה

תולדות

רבינו שלמה בר' יחיאל לוריא

המכונה רש"ל.

שיטתו, הלך נפשו ודרכו בקדש.

חזית איש מדור במלאכתו זה שלמה.
(שה"ש רבה.)

מאת

שמואל אבא האראדעצקי

מחבר ספרו „אמרי שפר“, שם משמואל.

דראהאביטש

נדפס בדפוס א. ה. זופניק

תרנ"ו.

Druck von A. H. Župnik in Drohobycz, Galizien

1896.

KAUFMANN
DÁVID
KÖNYVTÁRA

B. 372.

ספר

נרם שלמה

• תולדות •

רבינו שלמה ב"ר יחיאל לוריא

המכונה רש"ל.

שיטתו, הלך נפשו ודרכו בקדש.

חזית איש מהיר במלאכתו זה שלמה.
(שה"ש רבת.)

מאת

שמואל אבא האראדעצקי

מחבר ספרי "אמרי שפר", "שם משמואל".

דראהאביטש

נדפס בדפוס א. ה. זופניק

תרנ"ו.

Druck von A. H. Župnik in Drohobycz, Galizien

1896.

יובל שי

לכבוד

ש"ב ידידי האברך היקר המשכיל הנכבד
שלשלת היוחסין

מו"ה **מרדכי מאנאזאניק** נ"י

בברדיטשוב.

ולכבוד

רעותו העדינה משכלת ומלמדת

מרת **מלכה** תחי.

מאת ש"ב וידידם המכבדים ומוקירים

המחבר.

M. T. AKADEMİK
KÜTÜPHANE
İSTANBUL

דבר אל הקורא!

בהקדמת ספרי „גראמאור“, תולדות הרב ר' יצחק אבוהב הראשון מחבר „מנורת המאור“ (יראה אור עם הערות מאת ידידי החכמים המפורסמים זה"ל ושחז"ה במאסף היקר „ממזרח וממערב“ ח"ד הו"ל ע"י הסופר המצוין רב"הכשרון ה' ראובן בריינין), הודעתי לקהל הקוראים את המסלה שסללתי לפני לכתוב תולדות גדולי חכמי עמנו הקדמונים, כי לא אל תולדותיהם החומרים נשאתי את נפשי כי אם אל תולדותיהם הנפשיים, שימתם, הלך נפשם ודרכם בקדש. זאת רק זאת היא מאווי נפשי ובדרך זה הלכתי ואלך ברצות ד'.

כן עשיתי בספרי „שם שמואל“ (דראהביטש תרנ"ה), תולדות רבינו מהרש"א ז"ל ובספרי „גראמאור“ המובא למעלה. ועד כמה מצאה דרכי זאת חן בעיני רבים וכן שלמים, הנני להעיר אותך קורא נכבד אשר אחד עשר מכה"ע ומאספים בשפות שונות דברו טובות על ספרי „שם שמואל“ הנ"ל, לבד שקבלתי אדותו יותר מן ארבעים מכתבי תהלה ותודה מאת גאונים וחכמים מפורסמים ממדינתנו ומח"ל. והם המה נתנו בי און ועצמה לכתוב תולדות רבינו הרש"ל ז"ל בספר אשר פי יקבנו בשם „כרם שלמה“, שהבאתיו לפניך כעת קורא נכבד.

בתולדות הרש"ל החומרים הלכתי בעקבות התייר הגדול פרופיסור גראמץ בספרו הנודע „געשיכטע דער יודען“, באנד IX.

ובתולדות הרש"ל הנפשיים (זיינע פסיכאלאגיע) הלכתי בעקבות הרש"ל עצמו. ספריו הרבים והיקרים היו לי לעינים והאירו לי את הדרך. מהם נוכחתי לדעת את דעותיו והגיוניו הרמים והנשאים בענינים שונים, כאשר עיני הקורא תחזינה מישרים בפנים ספרי הנוכחי.

ועל דבר מהות הספר וטובו לא לי להוציא עליו משפט. הרי שלי לפניך, קרא בשום לב ותדע ותבין. רק זאת הנני להעיר את אונך אשר

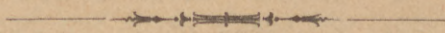
כבר ראוהו, כלו כמו שהוא, חכמי עמנו המפורסמים, ויהללוהו, במכתביהם אלי, מאד. הלא המה : פרופיסור באכער, דר. גידעמאנן, דר. הרכבי, איזיק הירש ווייס, לויטערבאך, מאיר פֿריעדמאנן (איש-שלום), פרופיסור קויפֿמאנן, ומכתב אחד מוקן בית החכמה העברית הרב ווייס הנ"ל שכתב לי אדותו הנני נותן לפניך.

ומקרב ולב עמוק הנני מביע את תודתי לַהֲרֵה"ג החכמים המפורסמים אשר הואילו בטובם לכבדני בהערותיהם היקרות לתולדות הרש"ל, כאשר עין הקורא תראה בפנים.
ובזה אצא מאת פני הקורא הנכבד ואומר שלום.

שמואל אבא האראדעצקי

מחבר ספרי „אמרי שפר“ „שם משמואל“.

ברדיטשוב, בסוף אלול התרנ"ו.

מכתב

מוקן חוקרי וחכמי עמנו על דבר ספריו „כרם שלמה“.

ב"ה י"ג מנחם אב תרנ"ו.

לכבוד החכם היקר מו"ה שמואל אבא האראדעצקי!

זה לא כביר בימים קראתי את מאמרך „תולדות מהרש"א" ושמתני כי בני הדור הצעיר בארצך מתאמצים בכל עז לדרוש ולתור בחכמת דברי ימי חכמי עמנו. עתה כהגיע לידי מחברתך כרם שלמה הוספת שמחה בלבי, בהראותך בו כי כפלים לתושיה הוספת חכמה בשלמות המלאכה הנכבדה הזאת, כן מצד ענינה כן מצד תוארה וסדרה, ובוה מלאתי בקשתך לחות דעתי על ספרך.

אשר שאלת ממני עוד להעיר על פרטי דבריך, בוה הקשית לשאול, כי זה כשני חדשים הנני פה במרחץ באדען וכל עתותי נתונות לתכלית בריאותי, אכן בכל זאת לעשות רצונך תפצתי, אף אם רק במקצת. הרבה הארכת בדברך על ספריו ים של שלמה, אבל ספרו חכמת שלמה לא זכה שתרכה בו חקירתך, רק הבאת שמו ושמות מקומות הדפוס כפי שנרשם באוצר הספרים, ולפ"ד זכות הספר הזה גדולה מכל ספריו, כי בו זקק וצרף את הנוסחאות בגמרא ורש"י ותוספות. ודע כי ח"ש היה בצאתו מתחת ידו גדול הרבה יותר מאשר נמצא אצלנו בדפוס, אלא שהרבה מתקוניו העלו בגמרא עצמה כמדומני בדפוס ראשון שבאמסטרדם, ועם ההוצאה ההיא הדפיסו את הספר ח"ש והשמיטו כל התיקונים אשר העלו בגמרא עצמה, וכל ההוצאות שנדפסו אח"כ נדפסו על פי הח"ש שנקצר. על אדות הדבר הזה תמצא אריכות דברים במאמר על התלמוד מהרב רפאל נטע ראבינאוויטש ז"ל. מזה תבין גם כי לא בצדק יכנהו גרעטץ הר"ת של המאה השש עשרה, כי לא כדרך ר"ת דרכו בענין הגירסאות. ר"ת משתדל לקיים כל גירסא אף מוטעת על פי פלפולו ומהרש"ל להיפך. בפרק מדרך למודו העתקת מקומות מספרו והם לרוב מח"ש ושכחת לזכרו בשם וכן לא יעשה. אלה הדברים המעטים כתבתי רק לכבודך, ובדרך כלל תדע כי נעימים לי דבריך ולצדקה גדולה יחשב לך אם תוסיף לתת עינך ולבך על דבר תולדות חכמי פולניא ורוסיא בדור ההוא בזמן רמ"א ורש"ל, כי אז יודוך כל חכמי ישראל, ובתוכם גם אני אוהבך ומוקירך

אייזיק הירש ווייס.

כרם שלמה.

תולדות רבינו שלמה לוריא.

ארץ פולין בארבעה מאות השנים האחרונות היתה לתל תלפיות, שכל פה שרצה ללמוד פנה אליה, היא גדלה שעשועיה מרחיבי ספרות התלמודית, ממנה יתד ממנה פנה לחוק דעת התלמוד וספרותו על ידי גאונים אדירים אשר יסדו ישיבות גדולות וכל החפץ לשמוע דבר ד' זו הלכה בא אל הבתים האלה ושמה הרוה את צמאנו מן הלכה הוך אשר הטיפו שמה הרבנים הגאונים. — מן הרבנים הגדולים האלה בוני ספרות התלמודית במקצעות שונות יתנוסס לשם הרב הגאון „רבי שלמה לוריא, הוא המאור הגדול נור ישראל מופת הזמן, אשר לאורו ידכו בני עמנו „ומימיו שותין כל תפוצות ישראל, ושמעו יצא בכל העולם, והעמיד תלמידים „הרבה, והפליג על כל אנשי דורו, וחבר חבורו הגדול על כל שיטת התלמוד „אשר אין ערך לגדלו לעומקו ולחריפותו וקרא אותו „יס שלמה“ (צמח דוד ח"ר השל"ג). מי הוא האיש אשר פרש זרועו לשחות „בים-התלמוד“ (* לא טעם מן הדבש אשר נופת תטופנה שפתי הרש"ל? ומי מהקוראים העברים לא שמע שם האדם הגדול הזה אשר בצדק יכנהו חכם מפואר אחד (** בשם „רבינו תם של המאה השש עשרה“? —

רבינו שלמה לוריא המכונה רש"ל נולד לאביו הגאון רבי יחיאל לוריא מווירמייזא בשנת ה"א ר"ע (1510) בעיר פאזען, ממשפחה אשכנזית אשר באה לגור שמה. מצד אביו ה"ר יחיאל התיחס הרש"ל עד רש"י. (יש"ש יבמות פ"ד סימן ל"ג). עודנו בימי עלומו הקשוב לקח בתלמוד מפי אביו זקנו רבי יצחק קלויבער מווארמאס (שו"ת סי' ס"ד), אשר על

(* ס"ר הסירים רנה.

(**) גרעטן נספרו געשיכטע דער יודען סלק IX לז 436.

שמו יכנה את עצמו לפעמים בשם „שר יצחק" (שׁוׁת רשׁל סימנים א' כ"ב כ"ה כ"ח ל"ו נ"ג נ"ד נ"ז נ"ח ע"ד ע"ז, שׁוׁת רמ"א סימן ז'). ר"ת „שלמה ר' יצחק" (שׁוׁת רשׁל סימן פ"ז).

באשר הוא שנא תכלית שנאה את השקר והצביעות וברוח בקורת עזה בקר את כלם, וביותר שפך חמתו על התלמידים המתגדרים בתורתם (עיין פרק ח' בספרנו), לכן רכש לו אויבים רבים ביחוד בפולין וקנאים רבים פגעו בו, וביותר מתלמידי הגאון ר' שכנא רבו של הרמ"א אשר ישב על מדין בלובלין. כן שמענו אותו מתאונן: „אשר שומע כל היום עלבון התורה ועלבוננו מן השונים ופורשים ואינן שניין בכמה מיני שונים ואמרתו אשמרה לפי מחסום ואשכס ואערב לבית המדרש בתמיד של שחר ותמיד של בין הערבים ת"ל והם כלים מאליהם" (שׁוׁת הרשׁל סימן י"א). ומפני האמת הגדולה אשר היתה חקוקה בלבו ומפני רוח הבקורת העזה שהיתה בקרבו לכן לא היה אהוב וחביב בעיני בני דורו ורק יראו מפניו; לכן היה נע ונד והלך ממקום למקום ופה ושם יסד ישיבות ותלמידים שומעי לקחו פרצו בפניו ומדרו בו כמו שהוא מתאונן: „בעו"ה ממרידת תלמידים המורדים ופושעים בי... הם המוציאים אותי תוץ למחוצתי ומחסרים גופי (שׁוׁת סי' ט"ז), ואני נע ונד בארץ והפרוץ מרובה על העומד... עד אשר ינתם ד' על הרעה אשר דבר לעשות לעבדו" (שם סימן כ'), ומתפלל ואומר: „או יהפך לבס לב האבן והאכזר ללב בשר או יתן לי חיל ואמיץ כח להציל את נפשי ונפש התלמידים הכשרים מיריהם" (שׁוׁת סימן ט"ז). לפעמים התעורר בו הרוח והבליג על יגונו והשיב חורפו דבר משות ברעל הסתירה ובעוקץ חד הוא אומר: „ובעבור ששמעתי שקדמני אחד מן הגסים, הלובש מעיל פסים, וחושב כצג בין הדסים, וכותב עלי במגילת סתרים, ולא יחדול פשע ברוב דברים, ואומר: שרברים כאלו ליוהרא נוטה, ואינו אלא הדם שוטה, ובטלית שאינו שלו עוטה, ולרוב קומתו, תעל צחנתו, בחדר הורתו, אשר היא על אפו וחמתו. ע"כ באתי לעומתו ומקבל עלי באמונת שמים שכל מה שכתבתי אינו אלא לשם שמים, ולפניו יעיד שכר פעולתו ולפני יהלך צדקתי" (שׁוׁת י"א). ומרוב כעסו בו על אויביו הרבים קלל ואמר: „ומחלק עלי שלא לשם שמים יתהפך פניו כשולי קדירה וכיריים" (שם ל"ט). בשנות הארבעים לימי חייו (1550) בא לשכון כבוד בעיר אוסטראה מחוז וואהליניען, שמה ישב על כסא הגאון רבי קלמן האברקאסמן* (לכן נקרא לפעמים בשם „רשׁל מאוסטראה", ואחר אשר היה שמה שנים אחדות הלך משם ובלה זמ קצר בליטא, אשר על זה יכונה גם בשם „רבי שלמה מליטא", (שׁוׁת רמ"א סי' קד"ב אות יוד). ובשנת ש"ג (1553) בא ללובלין. שמה בנה בהכנס"ס העומד לתלפיות ונקרא על שמו. ארכו ל"ו אמה רחבו ל"ב ס"ה כמנין דולב, ובחג הסוכות יקיפו עם הדי' מינים סמוך להכתלים ועוד מנהגים מיוחדים שם. ועזרת נשים ממעל לו מצפון ומדרום ומים ע"פ האולם**.) שמה ישב אל

* עיין סולר הספרות ס"ד לז 238 הערה.
** ס"ג סה"ג ס"ר יוסף לטוויטשטיין נזכרנו אלי.

עקרים וסבל יסורים רבים ועצומים מתלמידיו ר' שכנא גם אחרי מות ר'
שכנא (ר"ה כסליו שי"ט), עד אשר גוע ויאסף אל עמיו בשנת של"ד
י"ב כסליו.

ואלה המה הדברים אשר נחרתו על מצבתו בלובלין (כפי שנדפסו
בהמגיד ש"ב צד 27):

מ ע ב ר ה א א ח ד :

פה מונה אביר האבירים מלך על כל חכמי המורים,
מאור הגדול שהאיר לישראל לדור דורים, בספרו
יום של שלמה ושאר באורים. שמו נודע בסוף העולם
בכל שערם, הרביץ תורה והרבה תלמידים.

ו מ ע ב ר ה ש נ י :

הרבה תלמידים בכל העולם צדיק וחסיד בכל
מעשיו ההדורים, הרב הגאון הגדול מהר"ר שלמה
לוריא בהרב הגאון מוהר"ר יחיאל לוריא זצ"ל.
נתבקש בשיבה של מעלה לד"ת ולהלכה יום י"ב
כסליו שנת נפלה עטרת. ראשנו וככה מנורה
הטהורה. תנצב"ה.

ב.

הפילוסופיא והקבלה.

הפילוסופיא והקבלה צוררות הנה אשה אל אחותה מאז מקדם, ואי אפשר להן לדור „בעתה אחת בנושא אחד“ (עיין מורה נבוכים ה"ב פרק י"ג), מה שהראשונה מקרבת השניה מרחקת ומה שהראשונה מתרת השניה אוסרת. היו ימים אשר הפילוסופיא לבדה משלה ממשלה רבה בתוך מחנה ישראל וחכמי עמנו, בימים ההם, בראותם אשר הפילוסופיא מצאה מסילות בלבב ישראל ותגע בכף היהדות, עלה מורך בלבבם פן יבולע להיהדות כלה בשבילה, נגשו אל המלאכה לקרב בזרוע את שתיהן יחדיו ולאחה את הקרעים, רצוני „דת ופילוסופיא“ יתאימו יחדיו. הראש וראשון אשר התווה את הדרך הזה היה אחינו הפילוסוף יודיה (Phylo). דת היהדות מני אז החלה להתפתח ולשלוח פארותיה, קבלה דחיפה עצומה בפעם הראשונה מן הפילוסופיא בסוף זמן הבית שני. עמודי בית המקדש החלו להתרופף אז: מבית, נפרעה המנוחה, הדאגה והאנחה פרצו, האחדות נגזרה לגורים, וריב וקטטה שמו את בית ישראל כמרחקה. ומחוק, אפיון המצרי נובח ככלב על עם ישראל, וקליגולה קיסר רומא אהת דבר לטמא את יהודה וירושלים. בימים הרעים האלה אשר עם ישראל חפשו מצא מנוחה לנפשו הנדבכה תחת כנפי הדת, היא רק היא חזקה ואמצה את לבבו הנשבר לרסיסים, היא רק היא שפכה עליו טל אורות, טל של תחיה, ותקות טובות ונעימות הציגה לפניו, ובוה אך בזה מצא צרי ומרפא לכל תחלואיו ומכאוביו הרבים — בימים הרעים האלה, והנה רוח הפילוסופיא היונית באלכסנדריה נשב בעים רוחו למשכנות ישראל ומצא קן לו בכתי נפשם פנימה, ולאט לאט החל להעביר את היהודים מדתם דת מורשה והפילוסופיא קנתה מקומה. אזי קם הפילוסוף יודיה, הוא יודיה אשר יצא במלאכות יהודי אלכסנדריה להתיצב לפני הקיסר קליגולה לבקש מלפניו רחמים עליהם ועל דתם, הוא יודיה אשר היה מכונה בפי כל בשם „פלאטאן העברי“, כי מלבר צחות לשונו לדבר כן בשפת יונית כפלאטאן, עד שהיה מרגלא בפי האלכסנדרונים לאמר: „לא נדע אם פלאטאן כותב בשפת יודיה או יודיה בשפת פלאטאן“ (*), לבד כל אלה היה ראשו ורובו שקוע בשיטת פלאטאן בפילוסופיא. הוא ראה אשר דת היהדות תלך אחורנית מתגרת יד הפילוסופיא, ומה עשה? החל לקרבן בזרוע ולעשות שלום ביניהן והלביש את היהדות במחלצות הפילוסופיא הפלאטאנית (**).

יודיה היה הפילוסוף היהודי הראשון והוא היה אבי הטהעאלאגיע העברית. הוא היה הראשון אשר הכניס את הפילוסופיה בכרם הדת, תחת

(* גרעטן.

(**) עיין צמורה נבוכי סזנן ונלונר „סידות וני קדם“.

אשר עד זמנו היתה הדת כלואה בתוך גהעטטא רוחני והחרדים עליה גזרו גזירה ואסרו אסר „ללמוד חכמת יונת" כי אמרו פן יבולע לה. וידידה היה הראשון אשר פרץ את הגדר והכניס את הפילוסופיא בכרית של היהדות.

אחריו החרו החזיקו עוד פילוסופים רבים באלכסנדריא, אולם המה הרחיקו ללכת ויעשו את כל התורה למליצות-חידות (אלעגאריען).

הבית שני נחרב, עם ישראל הלך למסעיו וינפץ לכל רוח זה בכה וזה בכה. הפילוסופיא של ידידה נשכחה כמת מלב היהודי הנודד, רק הדת בלבדה, היהדות בעצם טהרה, נשארה הקוקה בלבו בארץ נודד, ותשגשג ותשלח פארותיה בארץ כבל על ידי בוני התלמוד. המה עשו דיק וסוללות עליה, גדרו מסביב לכל תבא עוד הפעם הפילוסופיא ותצרור לה. כה עברו שנים רבות, יד הדת היתה רוממה, ושמשה זרחה בעצם תקפה, אבל פתאם החלה הפילוסופיא הערבית לשאת ראש, ושלחה פרי יונקותיה גם לתוך מחנה ישראל למרות כל הגדרים אשר גדרו בעדה. אז קם רבינו סעדיה גאון, אשר בימיו פשטה הפילוסופיא הערבית בכל רחבי ארץ ותעש שמות בדת אלהית ורוח בקורת עזה נשכ ובא גם במחנה ישראל עד שאנשים רבים החלו לפקפק בפסקי הגאונים ובתלמוד ואחר העיזו פניהם גם להכחיש בתורה מן השמים (*). זאת ראה רבינו סעדיה גאון וישם אל לבו לקרב את הדת אל הפילוסופיא, והראה לדעת כי היהדות קרובה אל השכל האנושי (אמונות ודעות מאמר וי"ו פ' ה') כדי לחבבה על היהודי, ובספרו „התחיה והפדות" נסה את כחו להראות על פי מופתי הטבע מציאות התחיה. בכלל נראה בו הרצון להשלים בין „הכתוב והמקובל" — ובין המושכל והמושג בשכל אנושי. אחריו החלו עוד חכמים רבים מהחכמי עמנו העומדים לנס לקרב את שתי הקצוות „הדת והפילוסופיא", כמו ר"י הלוי, בן גבירול, הראב"ד הראשון, הראב"ע, הכספי, הרלב"ג, הרד"ק, בן תבון ועוד ועוד, ועל כלם יתנוסס הנשר הגדול בעל כנפים הפורש כנפיו ל„תימן", „ארגו החכמות" (**), „ראש מדברים בכל מקום" (***) , הרמב"ם ז"ל. הוא היה כרוך (3) אחרי אריסטו ולא מש ממנו, עד אשר גזר ואמר: „שכל מה שאמר אריסטו בכל הנמצא אשר מתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ הוא אמת בלא ספק ולא יטה ממנו אלא מי שלא יבינהו" (מו"ג ח"ב פ' כ"ב). לכן לקח את הפילוסופיא של אריסטו לקו ולמשקל בשקל הקודש והלביש את היהדות במחלצותיה בספרו היקר מכל יקר „מורה נבוכים", וכה הגדיל לעשות בספרו זה, עד אשר עומד לנס גם במאה התשע עשרה הנאורה אשר הפילה למשואות הפילוסופיא הישנית והמגדלים הישנים של הפילוסופיא הפלאטנית ואריסטו הפכה ממסד עד הטפחות, אחרי כל אלה עומד המורה נבוכים, אשר הטבעו אדניו על הפילוסופיא של אריסטו, על

(*) גרעטץ.

(**) סגולה נכונות כ"ע.

(***) לולך נאמנ מ"א לך 120.

עמדו כמאז מקדם. לא נעשה שקר בנפשנו לאמר אשר המורה נבוכים כלו כמו שהוא הוא מאיר עיני חכמים בימים ההם בזמן הזה. זאת לא זאת, הפילוסופיא הנמצאה בו אשר רובה ככלה מאריסטו לוקחה איננה שוה כיום כלום, כי כבר באו הפילוסופים קורטעזיוס, שפינאצא, דוד הומע וקאנט ועוד, והפכו אותה על פניה, אבל דברי המורה נבוכים אשר ישאו ויתנו אדות דת היהדות זאת תעמוד לדור דורים וזאת תאיר את עיני ישראל כמאז מקדם, וזאת האיר את הדרך להחוקר בן־מנחם וכה שגה באהבתו ולמד את המורה בהתאמצות, עד אשר נעשה לו חטוטרות מזה כאשר יאמר בעצמו (*). וזאת האיר גם את עיני החוקר הנודע בשמו מיימון על שם הרמב"ם, אשר כנה את עצמו בשם הרמב"ם באהבתו אותו וכל נדר או שבועה קפץ ונשבע בשם הרמב"ם והשבועה הזאת החזיק ביותר (**).

כה נראה את הפילוסופיא היונית שלטה ממשלה בלי מצרים בתוך מחנה ישראל. ופתאם לפתע החלה לנשב רוח חדשה בתוך מחנה ישראל והוא רוח "הקבלה". הקבלה הגיתה מרחם התעלומה ומחביון עווה החלה לערוך קרב עם הפילוסופיא, גם היא פרשה זרועיה על הדת ורכשה לה אוהבים רבים. ואלו לעומת אלו, חכמי הפילוסופיא וחכמי הקבלה, ערכו מלחמת תנופה. הראשונים אמרו: "שכל דברי התורה נמשכים אחר החכמה" (לשון המאירי בספרו משיב נפש מ"ב פ"י). והאחרונים אמרו: אם כן הוא "לא הוצרך הקב"ה להתגלות על הר סיני בקולות וברקים לתת לעמו תורה ומצוות שאין בהם יותר ממה שהשיג אריסטו בלי כל רעש ורעם גבורות" (לשון ר' משה ליאון בספרו הנפש החכמה). אולם כאשר הפילוסופיא התאזרה אז בתוך היהודים וכבר רכשה לה ספרות שלמה ומתוקנת והקבלה היתה עורגה בעלומיה וקולה לא נשמע עוד בין החיים כקול הפילוסופיא, כמובן אשר הפילוסופיא היתה המנצחת וידה היתה על העליונה. כה עברו ימים רבים עד אשר הקבלה רכשה לה צבא רב יתר מן הפילוסופיא, אזי חפצה בידה הצליח וגרשה את הפילוסופיא מהסתפה בתוך ישראל ברוב מקומות מושבותיהם. אם כי עוד במקומות אחדים נראו נצני הפילוסופיא אבל כאין וכאפס היתה זאת לעומת גדולי ישראל הרבים אשר רק בהקבלה עשו כל מעינם ובה עשו חיל והפילוסופיא השליכו נ) כנצר נתעב. והתקופה הזאת, תקופת הנצחון להקבלה אשר היא רק היא שלטה ממשלה רבה בתוך מחנה ישראל וידה היתה רוממה, היא תקופת הרש"ל, אשר בימיו היו המקובלים הנודעים האר"י, הר"ה וויטאל, הרב בית יוסף, הר"ם קורדוויורע, ר' יהודה חייט, ר' ברוך מבענעווענט, ר' אברהם הלוי, ר' מאיר בן גבאי, הרדב"ז ועוד. וכרוב

(* עיין בספר נאזעס ונענדעלזאכן זיין לעצטן לונד זיינע ווערקע פאן נ. קאזעללינג זייטע 45-25 (לייפליג 1862).

(** עיין בספר סאלאנאן עאיינאן'ס לענענסטעסיכטע נלליך II 3 1792 ונספר הכ"ל.

נדולי ישראל אז כן גם הרש"ל העמיק ללמוד בחכמת הקבלה. ובספריו היקרים הביא פה ושם פצני אמרו בחכמת הקבלה: „ומ"מ בשעת קדושה יסתכל למעלה כדאיתא בספר היכלות" (ברכות ל"ד), „פירש מרכבה הקדושה שלא נסתכלו בה נביאים מעולם וסודה ידוע לבעלי האמת" (סוכה כ"ח), „כאשר יסד המקובל הגדול בעל הרוקח וכו'" (שו"ת הרש"ל סימן ו'), „והוא סוד הפחד המרומו ליודעים" (שו"ת סי' ל"ו), „ואולי אזכה אחר כמה ימים תראה פירושי מרקנטי וממערכת אלהות" (שו"ת רמ"א סימן ו'), „והמקובלים כתבו טעם לדבר (על שני הפכים בנושא אחד הנמצא בתלמוד) לפי שכל הנשמות * היו כהר סיני וקבלו דרך מ"ט צינורות והם ז' פעמים ז' מוזיק שבעתים והם הקולות אשר שמעו וגם ראו וכל ישראל ראו את הקולות הן הדיעות והמהלכות בצינור כל אחד ראה דרך צינור שלא לפי השגתו וקבל כפי כח נשמתו העליונה רוב עילויה או פחיתות זה רחוק מזה עד שא' יגיע לטהור והב' יגיע לקצה האחרון וטמא והג' לאמצעי רחוק מן הקצוות והכל אמת והבן זה" (הקדמתו לים של שלמה חולין), „ובקבלה שמעתי ששם הט"ל הוא בגימטריא ד' אחד וטוב הוא לתפלת הדרך להניח האגודל בפ"י על המזווה ולומר בלחישתו ובקדושה ובכיוסיו פנים כשמך טל אטלה ג"פ והכל בגי' ד' הוא האלהים" (ים של שלמה יבמות פ"א סימן ג'), „וסוד המילה להחליש החומר ולהשיב אל העפר לתכלית יצירתו ולהגביר הנשמה וזה סוד מי יעלה לנו השמימה" (יש"ש יבמות פ"ח סימן ד' ועיין במורה נבוכים ח"ג פ"ל ובספרי שם משמואל סימן ט'), „ובן כתבו המקובלים שאכילת שקצים ודומיהם מטמטמן הלב והשכל" (יש"ש יבמות פ"ג סי' ו'), „ואפשר ג"כ דעתם כמו דרך הקבלה שהמאכל האיסור מטמטם הלב והשכל של אדם" (עמודי שלמה סימן ע"ה).

והיא שעמדה לו להליט את פירושו לפעמים בסוד ורק המבין יבין כדרך הקבלה כמו שהביא „טנא לן תכוינה אמינא דסמך אסיפא דקרא ידיו גלדי זהב וכו' והמבין יבין" (שבת ל' בחכמת שלמה), „לאו בכל אדם אלא בחסידיו וכו' והבין" (שם קנ"ג), ודומה לזה „מיתת אבנר והבין" (גיטין ס'), „לפי שהשביעית תלה הקב"ה קדושה בארץ והבין" (ב"מ צ').

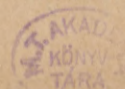
גם הקבלה נתנה לו ידום להשתמש בנוטריקון. „איש הוא נוטריקון! אמן יהא שמייה" (ברכות ו'), „ואותיות הספר הוא חס ופד כלומר שחסו עליו מן השמים ופדאוהו" (בבא קמא נ"ד).

והקבלה עמדה לו לשפוך בוז וקיקלון על הפילוסופיא ויקרא מלא אחר הזמרה כמו שכתב להרמ"א: והקפתני בחכילות חכמות ורובן הצונות ככלים שונות והפנימות עגונות והתורה חוגרת שק ומקוננת עם נערותיה כי ההרות בנים ובנות הן הנוזפים ומגונות כעדה וצלה בדורות הראשונות

וחכמת אריסטו הערל אליו היית פונה בכל פינות . . . ואח"כ הראיתני מחכמת אריסטו הערל אמרתי אוי לי שעיני ראו נוסף למה שאזני שמעו שעיקר המתמד והבושם הוא דברי הטמא ויהיה בפי חכמי ישראל כעין בושם לתורה הקדושה רחמנא ליצ'לן מהעון הגדול . . . העבודה! יש לי יד בחכמתם כמותך אלא שארחיק מהם נדוד . . . ואין לך מינות להריסות כחכמתם . . . ועתה אני הגבר ראיתי כתוב בתפילות ובסידורי הבחורים הרוב בהן תפילת אריסטו וזו היא אשמת הנשיא כמותך שנושא להן פנים מאחר שאתה מערבו בדברי אלהים חיים וכדאי לעיין בהן בהליכות לבית הכסא ודומיהו" (שו"ת הרמ"א סי' וי"ו). „ושרי ליה מריה (להרמב"ם) בגרמתו הוא וגירא דיליה הוא א"כ הוא מה שנמצא באגרת * בכתב שכתב לבנו וגזור עליו ללמוד ספרי החכם רבי אברהם אבן עזרא אשר לא היה בעל תלמוד ורוב בנינו ופירושו על דרך התכונה והטבעים וקבלת היצונויות והתרים בכמה מקומות נגד דברי חכמי התורה והתלמוד ומה שהוא מן התורה כתב שהוא מדרבנן ומה שהוא מדרבנן עשאו לדברי תורה והאיסור עשאו היתר והיתר עשאו איסור מבלי השגחה ידוע וכבודו במקומו מונח ואין משיבין את הארי כי אין הולכים אחר פירושו לא לאיסור ולא להיתר . . . ואמת שמעתי אומרים עליו שכך היה מכריו והיה מודיע לרבים שאינו רוצה לישא פנים אלא לפתר עד מקום אשר שכלו מגיע . . . ולא צדקו דבריו בעיני ולפי דעתי שכבר נתן עליהם הדין כי נתן יד למינים ולצדוקים ולקלי האמונה אני הגבר ראה עני עמי" וכו', (הקדמתו ליש"ש חולין).

אולם למרות כל אלה שהיה מקובל ושפך בו על הפילוסופיא. פעלה עליו תשובת הרמ"א אליו : „אם אברה אברה יותר מלעסוק בקבלה . . . ממה שאברה לעסוק בפילוסופיא". (שו"ת רמ"א סימן ז') ועיין בתורת העולה להרמ"א מאמר ג' פ"ד ובספרי שם משמואל סימן ה'). והשיב לשואלו דבר : „דע אהובי חדשים מקרוב באו ורוצים להיות מכת המקובלים וממדרשי הנעלמים ומחלישי הראות לא יביטו באור הזוהר ולא ידעו מוצאו ומבואו וכוונתו אלא שכך מצאו בספרי רשב"י . . . ואם היה רשב"י עומד לפנינו וצוח לשנות המנהג שנהגו הקדמונים לא אשגחינן ביה, כי ברוב דבריו אין הלכה כמותו . . . וראיה לזה שהוא כתב סודות גדולות ואזהרות נפלאות שאין לברך שתי ברכות על תפילין של ראש ושל יד ואנו לא אשגחינן ביה ומברכין שתיים, גם הוא כתב המניח תפילין בח"ה חייב מיתה ואנחנו מניחים ומברכין עליהן וכו'. אבל האמת יורה דרכו במי שלא ידע להשיג סודות על הנכון בקל יבא לקצץ כנטיעות . . . לכן אהובי אל תלך בדרך אתם ואין לך עסק בנסתרות המתיהרים בחידושים כאילו הם יודעים ומבינים רזי תורה וצפונייה והלואי שידעו הגרונים, מה יפה כח שר

* כנר הוכיח סג' סי"ר „ציסרון" סרי"ז אשר הו"ל ידידי הכס"ג ד"ר קאבלק אשר נפשות נתייסק סאגרת לסרוננ"ס.

ר' שמשון מקונין אחר שלמד סתרי הקבלה אמר שהוא מתפלל כתינוק בן יומו וד"ל. . ע"כ נהוג כדרכך ויהיה להם מה שלהם אבל דע שכל המשנה ירו על התחתונה וידינו על העליונה." (שו"ת רש"ל סימן צ"ח).

חכמי ישראל הספרדים וחכמי ישראל הצרפתים היו מאז מעולם רחוקים זה מזה. הראשונים האמינו אמונת אומן אשר הפילוסופיא נחתמה בטבעת האמת ובשכבר הימים הערה ישראל את מקורה בראשונה (כוורי מ"ב סימן ס"ו, מורה נבוכים ח"א פע"א וח"ב פי"א, יסוד עולם בפתיחתו, תשובת הרשב"א סימן ת"ד, תשב"ץ סימן ק"ד ועיין בספרי "שם משמואל" סימן י"א). והדת והפילוסופיא ירדו שניהן מכורכין מן השמים, לכן הרימו אותה על נס והעמיקו חקר בה, ופרשו שמלת הפילוסופיא על הדת ופירשו בה חוקיה, מצותיה (* וסודותיה **) והשוו את מעלתה למעלת התלמוד (***) . לא כן האחרונים, הם אמרו: "התורה באה ללמדנו מדות וצדקות עומדות לעד, ולא לאלפנו מדעים העוברים מגבול זמנה והלאה" (****) . ולכן הרחיקו הפילוסופיא מגבולם ותחתיה העמיקו חקר בתלמוד ויעשו בו חיל. מהראשונים היו פילוסופי עמנו ומהאחרונים יצאו מדריכי עמנו בדת! היהדות אשר על פיהם נחיה. "כי מצרפת תצא תורה" (שו"ת הריב"ש סימן שעי"ו), "והתורה ירושה להם, לרבתינו שבצרפת, מאבותיהם מימות התורכן" (שו"ת הרא"ש כלל ב' סימן כ"י). לכן לא לחנם נראה את המהרש"ל המקובל השונא את הפילוסופיא נוטה ביתר שאת אל חכמי צרפת בעלי התוספות (" מאל חכמי הספרדים ויאמר: "לולא חכמי הצרפתים בעלי התוספות שעשאוהו (לתלמוד) ככדור אחד ועליהן נאמר ד"ח כדרבנות והפכוהו וגלגלוהו ממקום למקום, שנראה לנו כחידה מבלי פותר ומבלי עיקר אלא סוגיא זו אומרת בכה וסוגיא זו אומרת בכה ולא קרב זה אל זה ונמצא מיושר התלמוד ומקושר וכל החתימות יתפשרו ותוכן פסקיו יאשרו." (הקדמתו לישי"ש חולין). והוא רב את ריב הצרפתים מן הספרדים וקנא לכבודם באמרו: "הספרדי אומר: לעולם צדקו דברי המחברים אם הוא מן הספרדים ובפרט דברי הרמב"ם שהיה מעולה בכל מעלות בפנימיות וחיצוניות וכל חכמי הצרפתים כקליפת השום נגדו" וכ"ו (שם). "ואומר שלא יראה להם מכירים את הבורא אלא מתוך אכילת בשר שור שלוק מטובל בחומץ ובשומן ("), לא בזה הדרך הלך הרמב"ן אשר כתב עליהם בדיני גרמא דף ק"י בחידושי הרשב"א דב"ב וז"ל וחכמי הצרפתים אספו רובן אל עמן הן המורים הן המלמדים הם המגלים לנו כל דבר

(* נורה נבוכים ח"ג.

(**) נורה נבוכים ח"ג עפרק ל"ח—נ"ז ונח"ג עפרק א'—ח', רד"ק ליחזקאל.

(***) יסודי התורה ס"ד סימן י"ג הלכות ט"ם פ"א סימן י"א, נ"ו ח"ג ס"א.

(****) החוקר דר. רובין נספרו "עץ הדעת".

(*) עיין גרעטץ געשיכטע דער יודען IX זייטע 486.

(**) עיין "פניני טר"ל" נד 416.

ואף שהיה ספרדי הכיר האמת ושבת למי שראוי לשבת ולא כמו שעשה הרמב"ם וכו'. ומה לי להזכיר בראשונים? אבל מצאתי בתשובת הרא"ש כתב שהאיש רמב"ם גדול היה מאד בכל החכמות כן כשהוא חולק עם ר"ת ור"י שלא לשמוע אליו אלא לילך אחר בעל התוספות כי קבלה בידו שר"ת ור"י הצרפתים היו גדולים* בחכמה ובמנין יותר מן הרמב"ם, ומתוך זה ניתן לבעל דין לחלוק ולומר קיים ליה כחד מנהון הספרדי כספרדים וכל אחד בורר את שלו ועם ועם כלשונו וסובר התורה ירושה היא למשפחות ולא זו הדרך ולא זו העיר. (שם.)

(* «אם תקולא אנקש לשוס עין נזה נ» דור דור ודורסיו» ח"ה לד 66.

ענותנותו.

סייג לחכמה ענוה
(כלס רצחא.)

„במקום שאתה מוצא גדולתו שם אתה מוצא ענותנותו“* ו„מאד מאד היה שפל רוח“**, והוא מכנה את עצמו פעמים רבות בשם: איש קלוש ופעוט“ (שו״ת רש״ל סימן י״א). „לא בינת אדם ל״ (שו״ת רמ״א סימן ו״ו). ואם בן חכמים וגדולים אני מ״מ אין אני חכם“ (יש״ש חולין פ״א סימן כ״ט). „תלמיד כמוני אינו ראוי להכריע בין הקדמונים“ (שו״ת רש״ל סימן ו״ו). „צללתי במים אדירים והעלתי חרס גם אפילו יורוק לאשפה אין בו עון“ (שו״ת רמ״א סימן ו״). „הנני תלמיד גמור וצעיר בשנים ואיך יעלה בכבי ולרון ברוחי להורות ולפסוק“? (שו״ת ל״ה). „ואיך יסתיים בזנב שועלים כאחד מן הנמלים“? (שם ל״ז). „אעפ״י שאיני כדאי להכריע“ (יש״ש גיטין פ״ד סימן מ״ד).

ומרוב ענותנותו בקש לפעמים הסכמה על תשובותיו ועל שתי תשובותיו נכתב הסכמות כאלה: „יפה כיון וכתב האלוף הגאון על בכה, כמסיני למשה הלכה. נאם יצחק ב״ר בצלאל ז״ל הגר בולאדמיר“***. (שו״ת רש״ל סימן א׳). „יפה כתב ויפה דן נאם יצחק בן בצלאל ז״ל הגר בולאדימיר“ (שם סימן ט״ו).

„ובשבתו על כסא ההוראה לרב ואב״ד צוה למוכיח אחד שיבא בכל יום שעה אחת ויוכיחני ויזהירנו כאלו הוא אחד מהמון כי כך רצונו והרשות נתונה לו ובעת בא המוכיח תיכף מהרש״ל מתעטף ויושב לשמוע תוכחות מוסר ביראה ורעד לפני ד׳.“ (מערכת ספרים אזולאי בערך ראשית חכמה).

* ונגילה ל״א.

** אבות פ״ד.

*** עיין האסיף תרנ״ו בנאמר „קריית ארנב“ נאם הסכם אטלעס אדות זה.

הברת עצמות (ועלבסמקעננטניסס).

אם כי מצינו אשר „בגאווה לגודל חסרון זאת המדה אצל החסידים ודעתם כנזקה רחוק ממנה עד קצה האחרון ונטו אל השפלות הרוח לגמרי“* על כל זאת „אין ראוי להיות האדם שפל רוח לגמרי מפני שאינו מן המעלות“**, ובפרט ת”ח מחויב***) ועומד הוא לדעת את עצמו (ועלבסמקעננטניסס), כמו כן נראה ברבינו הרש"ל אם כי היה ענותן כהלל על כל זאת הכיר בעצמו את מעלותיו וגדולת נפשו הרוממה ולפעמים התפאר בזה נגד כל באמרו: „האמת שלא הגעתי עדיין לכלל זקנה אבל יניקא אנו וחכימא אני“ (שו"ת רש"ל סימן י"ב). „ת"ל יש לי יד ושם להכריע בכל הפוסקים“ (שו"ת רמ"א סימן וי"ו). „חנני אלהים ויש לי כל“ (הקדמתו ליש"ש יבמות).

לפעמים העיר על עצמו כמו רוח אלהים הערה עליו לפרש כך וכך כרוב בעלי המקובלים. ואומר: „פעם אחת בא לידי ע"י נר מצוה ותורה אור כאילו הראוני מן השמים ונתנו לי הורמנא ואמיץ כת מטלאכות הרקיע ופתחו לי שערי אורה לומר עסוק בתורה דוק ואסור והתר והורה הוי גבור כארי שבחבורה כתוב על ספר והביא להם תשורה“ (הקדמתו ליש"ש חולין). „כפי אשר הראוני מן השמים“ (ד) (יש"ש ב"ק פ"ה בדיני ברירה). „והנני אשיב כפי אשר יראוני מן השמים“ (יש"ש קידושין פ"ג סימן ב'). „כל זאת כתבתי כאשר הראוני מן השמים“ (יש"ש ב"ק פ"ו סימן י"ד). „ואומר אני כפי אשר יראוני מן השמים“ (שו"ת רש"ל סימן כ"ד).

* לשון הרוננ"ס בפירושו לאצות פ"ד.

** סס.

*** קוטה ה'.

ה.

דרך למודו.

מדרך הלמוד שלמד רבינו הרש"ל נוכח לדעת אשר הוא באמת בנה יסודותיו על עמודים חזקים ונאמנים אשר לא בנקל יכולים להפילם. כי לכך אשר רוחו עשוי לבלי תת מפני כל ולא הביט על המאמר מפאת כותבו מידי מי ומו יצא (עיי' בפ' ח'), אשר דבר כזה כשהוא לעצמו מוביל אל הדרך הטוב והמועיל ולבא בנקל אל מטרת האמת. לבד כל זאת יגע הרבה ביגיעת בשר ורוח כיום כליל עד שהוציא הלכה למעשה. „דרשתי וחקרתי היטב — יאמר הרש"ל — בז' חקירות וכו' בדיקות אחר כל מקור וחוצב ההלכה בתכלית היגיעה והעיון ובמעט שינה ברוב שיחה עם חבירי ותלמידי יותר מכולם עם הספר . . . ושלא הנחתי שום מחבר שלא עסקתי בעיוני קודם חיתום גזר דין". (הקדמתו ליש"ש חולין). „פעמים שבוע אחד ישבתי משתומם כדמיון השכל עד שיגעתי ומצאתי שורש הענין ואז כתבתי בספר וזו היא שיטתי להביא כל הדיעות קדמוני אמצעי ובתראי פוסקים ומחברים ומנהגים הלכה והלכה בעלי תשובות כותבים אגרת קובצים ולקוטנים כדי שלא יבא בעל דין לחלוק ולומר: ראה שכתב מחבר זה דיניו ופסקיו לפי דמיונו בראיה מספקת אלמלי ראה מחבר זה דברי הספר או אגרת תשובה של הרב ההוא לא נקט לבו לחלוק ובודאי היה חוזר מדבריו ובזאת יראתי והבאתי כל הדיעות קדמאי דקדמאי ובתראי דבתראי" (שם). „ובשתי שנים לא הגעתי במסכת יבמות אלא לחצי המסכת ועל כתובות יגעתי שנה תמימה ולא הגעתי אלא לשני פרקים. ופרק מצות חליצה עסקתי חצי שנה . . . דרשתי וחקרתי היטב בשבעה חקירות ובשבעה דרישות ובדיקות אחר כל מקור הדין וחוצב ההלכה בתכלית היגיעה והעיון ובמעט שינה ברוב שיחה עם חבירי ותלמידי יותר מכלם עם הספר" (הקדמתו ליש"ש יבמות).

הנה כי כן לא יפלא עוד זאת בעיונינו אם הרש"ל באומץ רוח מהזיק דעתו וסברתו לפני הקורא לאמר: אך כזה ראה וקדש, „אבל בענין אחר אי"א ליישב" (יבמות ט"ז), „ע"כ נראה עיקר כמו שהגהתי" (שבת יו"ד), „ולפי מה שפרשתי הכל מתיישב שפיר . . . לא יתחזור אלא לפי מה שפירשתי" (גיטין ל"ד), „והמפרש בענין אחר טועה" (שבת נ"ו), „הגירסא נכונה כאשר הגהתי" (עירובין ע"ב), „ותדע שיגירסתי היא מתוקנת" (סוכה כ"ב), „יורק ראוי להיות כמו שהגהתי" (שם ל"ה), „כאשר הגהתי כן עיקר, (סנהדרין ס'), „והאלהים אפילו אם ישיב לי מר בלקוטנים האחרונים. . . לא אשגיח ביה. . . (שו"ת רש"ל סימן ט"ז), „אם כן הדין שלי יש לו יסוד ועיקר" (שם סימן נ"ו), „כן הוא כאשר הגהתי ולית נגר ובר נגר דלפרקיהו" (יבמות ט"ז), „כך נראה בעיני אף שמלשון רש"י כאן אינו נראה כל עיקר" . . . (בב"ב ט"ו), „ואני שלמה לוריה לפי בינותי בספרים הגהתי כראוי בעזה"י" (שם פ"ט), „ולית נגר ובר נגר דיפרקניה אי לאו כמו שהגהתי" (שם קט"ט), „אבל כפי מה שכתבתי וחלקתי הוא דבר

נאות ומוכרע בעיני בלי גמגום" (יש"ש ב"ק פ"ב סימן ה'), "ראה שכל דברי נכונים" (שם פ"א סימן ח').

בכל פנה שאנו פונים בספרי הרש"ל נראה איך מניף בשבע נפות כל הגה וכל מלה, והוא משתדל בכל עוז לתקן ולהגיה ולהשיב האמת על תלה, כמו כן נראה אשר שלח ידו להגיה את התלמוד ולתקנו מטעותיו ושבושיו אשר נפלו בו ברוב ימים, ואת הספר שאינו מוגה שנא תכלית שנאה והוציא לעז על הספרים שנדפסו בימיו באמרו: "ואל תשגיח בספרים הנדפסים מחדש על ידי סופר מוטעה שכך היה דרכו שכל פשט שלא הבין מחק וכתב כרצונו כאשר הראתי לך בכמה מקומות שעברו שלמה לוריה" (עירובין ס"א), "ואל תשגיח בהמדפים המשובש בלובלין" (סנהדרין ס'), והוא מראה באצבע איך יוכל בקל ליפול טעות בספר: "מתחלה היה כתוב בתקונו "בפרק הזהב" וסופר הראשון הרחיז הזיין עם הבי"ת כדרך הסופרים שכותבים במרוצה ואחר כך בא סופר אחר וסבר שהזיין הוא חוקת והבי"ת הוא הבתים ואח"כ כתוב רק ת"ה לבד" (יש"ש ב"ק פ"ח סימן ע"ב). לפעמים הביא פירוש תלמודי או פלפול הלכות בשם השמועה ששמע מאחרים דבר זה. "סמך לדבר שמעתי" (ברכות ו'), "ואני שמעתי" (שם י"ז ס"ד), "שמעתי ליישב" (שבת י"ד), "וכן שמעתי" (פסחים ל"ח), "ושמעתי לפרש" (יבמות ס"ה), "שמעתי שיש מפרשים" (גיטין ז'), "שמעתי לפרש דעת הגאון" (ביאורו לשערי דורא שער יו"ד סעיף מ'), "שמעתי מפרשין שיהא מווג" (עמודי שלמה סימן ע"ט).

לפעמים הוא מביא תרגומו בלשונות נכריות, ובאשר מקום מושבו היתה מדינת פולין, "ובמדינת פולין מדברין בלשון אשכנז גסה" (יש"ש גיטין פ"ד אות ב'), לכן על פי רוב הוא מתרגם בשפה זאת: "כמו שאומרים בלשון אשכנז ער זול זיך וויזען" (סנהדרין ד'), "רצועות העשויות להכות בו סוסים והיינו "בויטשען" בלשון אשכנז" (שם פ"א), "עדשים שקורין בלשון אשכנז רויזן מאלג" (גיטין ס"ד), "במחבת שקורין בעקין" (באורו לשערי דורא סימן ל"ו), "שקורין בורגר קורין" (שם שער א' סעיף ב'), "שקורין בלשון אשכנז פערד טייל" (שם שער ט' סעיף ק'), "עפר הגדל בחביות של יין שקורין אותו בלשון אשכנז, ויין שטיין" (עמודי שלמה סימן ס"ה), "מנעלים דקים שנועלים תחת מנעלים עבים להגן מן המים ונקראים בלשון אשכנז ווינטער שוך זוקן" (שם), "עץ לעשותו אוד לתנור בל"א שויר שמעקן" (שם), "קליעות ואריגת השיער שקורין בלשון אשכנז מורלוקין" (עמודי שלמה סימן ק"א).

גם לשון סלאווית המכונה בשם כנען* (יש"ש חולין פ"ה סימן ד') מביא לפעמים בתוך דבריו כמו, "הוצקא הוא בלשון רוסיא

* עיין בספר "סיודים ופסח הסלאוים" לד' 20—21 נאח הרכ"ס הסוקר העלוין סודע דר. סרכני. ועיין באלר הספרות שנס א' בזכרון ליטנות.

כינוי ליהודה" (יש"ש גימין פ"ד אות בית), "מה שאנו קורין בלשון אורליך
ובלשון כנען קאזו כמו שנקרא עז" (יש"ש חולין פ"ה סימן ד'), "ימי השוק
קרסני טארה" (שו"ת רש"ל סימן ע"ט), גם הביא המלה "אורנדי" (יש"ש
קידושין פ"ג סימן ב'), גם הביא שמות "פאוודלא" (*), "למורג שקורין בארצנו
פוזלין" (באורו לשערי דורא שער ט' סעיף מ"ז).

התלמוד, ההלכה והאגדה כלליותיהן ופרטותיהן, שמות התנאים והאמוראים, ולשוניהם.

„ממולאים בתרשיש. זה התלמוד

שהוא כיום הגדול“ (סיי רנה).

אחת דבר רבינו הרש"ל: „כל הנמצא בדברי חכמי התורה מימות משה רבינו ע"ה עד עתה הן החכמים שהוא (שלמה) אמר עליהם דברי חכמים כדרבנות . . . כלם נתנו מרועה אחד“ . . . (הקדמתו ליש"ש חולין). „ותועלת הוא (הוויית דאביי ורבא) לאדם אפילו מכל חכמות המשנה ואפשר אף ממרכבה ומה שנקרא קטן משום שהוא מחמת חסרון הידיעה, שאלמלי זכור לנו כל הלכות ממש רבינו ע"ה לא היינו צריכין לה. עוד נ"ל לפרש שקראו קטן כפשוטו שהוא בערך העצם למרכבה אבל לעולם דבר גדול הוא לנו ומוכרח ברוב תועלתו ואמשל לך משל בעין לחם ובשר“ (סוכה כ"ח ועיין בכסף משנה על המדע).

התלמוד היה בעיניו יותר רב התועלת מן המשנה, לבד אשר אמר כי „תועלת הוא לאדם אפילו מכל חכמת המשנה“ (שם), אמר „דמשנה שיש עליה תלמוד היא עיקר יותר מהמשנה שאין עליה תלמוד“ (בבא מציעא צ"ב), „ואין למדין הלכה שנאמרה בתוך המשנה או הברייתא כי אם בגמרא“ (בבא בתרא קל"א),

והרשות „היה ביד החכמים לדרוש פעמים בסגנון זו ופעמים להיפך . . . וחלילה שהיה בלי כיון אלא שדעתנו קצרה מדעתם וכל אחד צריך להעמיק בלבו אולי ימצא תוכן דעתם“ (סנהדרין פ"ד).

כמה בעיות שנאמרו בתלמוד ולא נפשטו — ואמר הרש"ל — אם היה חכם אחד אפילו בזמנינו מביא ראיה לפשטיה הרשות בידו ואזינין בתריה כי מאחר שלא נאמר תיקו א"כ בספק עומד עד שיתלבן דך פשיטתו“ (יש"ש ב"ק פ"ב סימן ה') לא כן „היכא שנסתמא הבעיית דתלמוד בתיקו ולא נפשטה אין רשות לשום גאון בעולם לפשטה ממתניתין או מברייתא או מסברא דהוי כחולק על תלמודא דרבינא ורב אשי“ (שם). „מאחר שרב אשי ודורו שחתמו התלמוד וכתבו עליו תיקו אלמא שהניחו בספק איסור עד שיבא אליהו“ (יש"ש ביצה פ"א סימן מ"ג) „היכא דאיתא בעיא בתלמוד ולא פשטוה בספיקא עומדת ומסיק אח"כ את"ל . . . משמע שכך הוא הלכה ונוטה דעת התלמוד או לחייב או לפטור ואינו עומד עוד בספיקא. אבל היכא דאקשי . . . מרישא וסיפא ועומד בקושיא ומסיק עליה ואת"ל א"כ פשיטא שאין משמעותו פסק הלכה אלא רווחא דמילתא הוא“ (יש"ש בבא קמא פ"ג ס"י ג').

„היכא דאסיק תלמודא קשיא לא בטל דברי האמוראי כי דווקא היכא דנאמר תיובתא או בטל דברי האמוראי“ (שם פ"ד סימן ג').

הוא אומר אשר „לא יאמר התלמוד דרך חדות“ (עירובין ק"ב),
„המדקדק בלשונם (של הו"ל) ימצא שכיונו בלשוניהם לדבר בלשון צה
ונקי“ (כתובות ק"ג), ולפעמים הביאו מקרא „ואין שייך לכאן אלא שהגמרא
מוכירו לתואר הפשט ולצחות הלשון“ (שבת קמ"ט). הוא חרץ משפט אשר
כל דבר ודבר שיצא מפי הו"ל לא יפול ארצה בשום ענין ואופן. „אפילו
יצאו כמה ואמרו: שכן ראינו אנו מכחישים אותם כדי שיהיו דברי חכמים
קיימים ולא נוציא לעז על ד"ה ונקיים דברים של אלו וכו' ואם יתחזק
בטעותו ויאמר לא כי אהבתי דברים זרים והם אשר ראו עיניהם ואחריהם
אלך נאמר אליו להוציא לעז על דברי חכמים אי אפשר ויבטל המעיד
ואלף כיוצא בו ואל תבטל נקודה אחת ממה שהסכימו בו חכמי ישראל
הקדושים הנביאים ובני נביאים“ (יש"ש חולין פ"ג סימן פ'), אולם: כל זאת
הוא רק לענין נפקותא לדינא אבל אדות דרשה כתב בעצמו „ומה שדרשו
צא תאמר הכנס אל תאמר דרשה בעלמא הוא“ (שבת פ"ב), ואומר „אבל
לפי פשוטו „תחלת דבר“ הוא כמו תחלת דיבור כמו שפירש"י גבי בראשית
ברא“ (פסחים פ"ז יע"ש). „ואינני כחולק על התלמוד שהרי אין בו נפקותא
לא לחיובא ולא לפטורא“ (סנהדרין נ"ב ועיין במבוא התלמוד בסופו). על
דעתו דברים שיש להם הכרע מן השכל ישרים כמה אף על פי שאין
להם הכרע מן התלמוד באמרו: „והנה דבריו הראשונים ישרים מצד השכל
והסברא נותנת אעפ"י שאין לה הכרע בתלמוד“ (יש"ש גיטין פ"א סימן ל"א),
„וכל אותו הדעת אף שאין להן הכרע מן התלמוד אבל מוכרעין הן
מעצמן וישרות הן“ (יש"ש יבמות פ"ג סימן י"ד).

לפעמים יגזור משפטו במקומות אחדים „בתלמוד שכל העולם אינו
כדאי ליה“ (יש"ש קדושין פ"ג סימן ב'), לאמר: „אין זה לשון התלמוד“
(שבת ס"ט), „כל זה אינו מלשון הגמרא“ (בב"ב ק"ל), „זה אינו מן הגמרא“
(שם קמ"ג). „אומר שהוגה אח"כ בספרים ואינו מלשון התלמוד.“ (יש"ש
חולין פ"ה סימן ק"ל).

גם הוציא משפט לאמר: „דרך הגמרא לשנות המקראות“ (ברכות
ס"א), „ולשנות לשון המשניות שמביא מסדר זרעים או טהרות“ (שבת פ"ט).
„כל היכא דליכא הכרע מן התלמוד — יאמר הרש"ל — ראו לתפוס
דברי חכמים, וידוע שהיה (הרמב"ם) מן החכמים הגדולים ובעל סברא“
(יש"ש חולין פ"ג סימן י"ז), כי „המעיין בדברי הרמב"ם יראה איך שחכם
גדול היה“ (יש"ש חולין פ"א סימן מ"ט), „בעניני הדמוניות והטבעים והציורים
ולבו ראה מה שלא ראו אחרים“ (שם סימן נ"ג), „ובפרט בעניני הטרפות
שחכמת הרפואה והטבע מסייע לבחור דברי אמת מה שאינו מכורר מן
התלמוד“ (שם פ"ג סי' י"ז), „והוא היה אב לכל הרופאים והטבעים“ (שם
פ"ז סימן ט"ו ופ"ה סימן י"ד), אף שדברים כאלו אין לסמוך על אלו
החכמות . . . מ"ט מה שנוכל לקרב דברים התלויים במקור הטבע
למקור נוכעו שלא יהא כחוש השערה נגד התלמוד ודברי הגאונים, נעשה.
(שו"ת רמ"א סימן וי"ז). האמנם „חלילה להאמין ולהקל מה שהוא נגד
דברי רבותינו“ (יש"ש חולין פ"ג סימן נ"ה), אולם, במקום „שאין לנו הכרע
לא מן התלמוד ולא מן הגאונים לגזירה זו“ (שם פ"ה סימן נ"א), „למה

לנו להחמיר ב"כ? מאחר שלא נזכר (שם סימן פ"ה), כי „מנין לנו להחמיר בסברות רחוקים שאין לנו בנן ויסוד“ (שו"ת רש"ל סי' ה'), „ושלא נגזר בימי התלמוד והגאונים“ (יש"ש חולין פ"ח סימן יו"ד ושו"ת ל"ז).

„וכי"נ עיקר דאין להוסיף בטרפות מה שלא מזכיר התלמוד אפילו ברמז“ (שם פ"ג סימן ל"ב ול"ד), כי „מנין לנו לגזור היכא שלא גזרו התנאים והאמוראים“ (יש"ש גיטין פ"א סימן יו"ד), „ופשיטא שאין להחמיר נגד התלמוד“ (באוריו לשערי דורא סי' ע"ו).

הלשון שבה דברו חכמי התלמוד? יאמר כה: „התנא לא דיבר בלשון ארמי אלא בלשון הקודש“ (סוכה כ"ח), „וכל שמות התנאים נחצבים מלשון הקודש ובלשון זה היו משתמשים ומשום הכי כל המשניות נעתקו בלשון צה הקודש כאלו הוא לשון המקרא ממש. והאמוראים שכל שיחתם והויותם בלשון ארמי ע"כ רוב שמות מלשון ארמי שאינו מצה לשון הקודש. רב פפא רב הונא אב"י וכל עשרה בני רב פפא“ (יש"ש גיטין פ"ד אות ה'). מה עמקו מחשבות הרש"ל ורעיוניו כי רמו אדות דרשת חז"ל „עין תחת עין ממון“ וז"ל: והא דמשלמין העין והיד בדמים ולא נימא עין תחת עין ממש, יליף בגמרא מכמה קראי. והנה כתב הרמב"ם: „ואף על פי שדברים אלו נראין מענין תורה שבכתב כולם מפורשים הם מפי מרע"ה מהר סיני, כולם הלכה למשה מסיני הן בדינו ובזה רמו אבותינו ד"ן בב"ד של יהושע ובב"ד של שמואל הרמתי ובכל ב"ד וב"ד שעמדו מימות מרע"ה עד עכשיו עכ"ל ולא הבנתי דבריו דהא כמה ג"ש וכמה קראי דריש תלמודא על זה ומה צריכין לקבל איש מפי איש? ואם קשה לו להוציא הפסוק עין תחת עין מידי פשוטו ע"י דרש ובוה יש מקום ופתחון פה למינים וצדוקים ע"כ כתוב שהוא מן הקבלה וכן דעת הראב"ע בפירוש החומש והנה לריק עמלם דאיך נאמר שעין תחת עין ממש אם כן כה"ג חבורה תחת חבורה והא כתיב והכה איש את רעהו באבן או באגרוף רק שבתו יתן ורפא ירפא ואם היינו ג"כ משלמים בגופו למה צריך רפוי ושבת דהא לדידיה גם כן יהיו רפוי ושבת. ואף שכתלמודא דוחה ראייה זו דילמא זה המכה סלון בשר מהר והמוכה הראשון לא יתרפא כי"כ במהרה, אם כן ישלם לו המותר ס"ס פשטא דקרא לא איירי כה"ג וגם כן אין הסכרא נותנת שהוא ישלם זה המותר מאחר ששילמו לו בגופו. בפרט למינים אין זה דבר נוחה ותלמודא דידן דפריך זה היינו שרוצה להביא ראייה ברורה כשמש וזהו שכר לימוד התורה ללבן כל דבר הטוב ולהגדיל התורה ואם נאמין במאי דפריך תלמודא א"כ ג"כ נאמין בהכרח לתשובתו ע"י גזירה שוה ויתורי קראי לכן נראה שדברי חכמים מספיקים אף זולת הקבלה (*). כלל. (יש"ש ב"כ פ"ח סימן א'). ובדרך הגיון מפרש „מהכא דקרחינאה“ (שבת קנ"ב), „דמקום היה ששמו קרחה ושאל אותו כמה יש מפה לשם וכדי להקניטו על הקרחה שלו נתכוון, דאל"כ אין זה אפילו מדרך המליצה ושחוק. וכן גוזינאה הוא שם מקום“ (שם).

(* עיין נהפמנה ח"א סי"ל ע"י ידידי הרב הגאון סופר נהיר ס"ד הלל דוד בסן טריווים סי'ו אג"ד צוילקיי נחמנו הנכנד דברים ככתנן.

ה מ נ ה ג.

אחד, העמודים אשר התלמוד נשען עליהם הוא המנהג. המנהג הנהוג בישראל הוא כחק, יען כי המנהג שנשתרש בעם בלי ספק נוסד באיזה זמן על פי חכמים שבדור ועל כן יש לו ערך תקנת חכמים" (דור דור ודורשיו ח"ב צד 68). לכן על פי רוב מרום ונשא הוא המנהג בעיני התלמודיים וכמו כן בעיני רבינו הרש"ל אשר גזר אומר: "מנהג אבותינו תורה היא" (שו"ת רש"ל סימן ס"ג), "משום אל תטוש תורת אמך כלומר מנהג אבותיך היא תורה" (באורו לשערי דורא סימן נ"ח), "ומנהג מבטל הלכה ודין חכמי התלמוד אעפ"י שמצאו לו סמך מן המקרא ולא דווקא מנהג חכמים אלא אפילו מנהג ספנים וחמרים" (יש"ש ב"ק פ"י סי' מ"ב), "ולפי השתנות המנהג משתנה הדין כמו שכתב הרא"ש בפ' המניח" (יש"ש ב"ק פ"ה סימן כ"ז), "ומאחר שמנהג תורה היא וכבר נהגו כך מימים קדמונים" (יש"ש גיטין פ"א סימן ס"ג), "לכן אין לשנות המנהג אלא כמו שנהגו" (שם סי' י"ב), "ובמקום שנתפשט המנהג אל הסתור המנהג" (באורו לשערי דורא דיני טחול), "שאין לשמוע לו מאחר שנהגו מאבותינו הקדושים" (יש"ש קידושין פ"א סימן ס"ג), "ואין מצוין בינינו מופלג וגדול הדור בימינו לשנות עליו המנהג" (יש"ש גיטין פ"ה סימן כ"א), "ולא מלאני לבי לחלוק על המנהג מאחר שיצא מפי קדמון" (יש"ש יבמות פנ"ב סימן ח'), "ומפני המנהג אני מושך יד" (באורו לשערי דורא סי' ע"ד), "וחלילה להקל לכתחלה בזמן הזה כי כבר פשט איסורא" (שם סימן נ"ח). לכן הוא נוטה להתמיד בלקיחת שתי נשים (שו"ת רש"ל סי' י"ד ויש"ש ביצה פ"א סימן ט"ז) ומבטל דעת הרשב"א בתשובותיו (עיין מהרי"ק שורש ק"א) שאמר שר"ג לא גזר אלא לסוף אלף החמישי. "ובמדינתנו וכל ארץ אשכנז נתפשט חרם דר"ג מאור הגולה שלא לישא שתי נשים כלל וכלל" (יש"ש יבמות פ"ו סימן מ"א), ואם איש הישראלי לקח שתי נשים "אזי ידי עמכם בראשונה למחוייה בסילא דלא מיבע דמא והריני נגרר אחריכם בנח"ש הזוחל על העפר להטל בו ארס וחמת עד שישוב מרשעו" (יש"ש יבמות פ"ו סימן מ"ב), כי "מנהג אבותינו תורה היא" (שם פ"ד סימן ל"ד).

אבל איש האמת כהרש"ל אשר לא נשא פני כל (עיין פרק ח') לא נשא פני המנהג בכל מכל כל, ולפעמים אמר על דבר הנהוג באומה שהוא מנהג שטות כמו "הסרת הצפורן (קודם רחיצת החליצה) מנהג שטות והכל הוא" (יש"ש יבמות פ"ב סימן ח'), "אותן שרוקדים וקופצים למעלה בעת הקדושה לפי דעתי מנהג שטות הוא" (שם סימן כ"ח), "ובנראה מנהג שטות הוא" (שם סימן ל"ב), "ואין לחוש למנהגא" (יש"ש כתובות פ"א סימן ה').

ח.

ה בקורת.

„ואפילו על גדולי הראשונים מצינו לרשיל
שחולק עליהם כי לבו כלב הארי.“
(נודע ציטודס ונסדורל ז' ס' יו"ד ס' כ"ג.)

מה גדולה נחיצת הבקורת לספרות! מה רוממה ונשאה היא הבקורת
הנאמנה! בלעדה היתה הספרות כלא היתה וידה היתה על התחתונה.
משל למה הדבר דומה לכרם גדול ורחב ידים, בלא כורם ונוטר באין
איש שם עליו לב, פה ושם נראה בו שמיר ושית קוצים וברקנים, ופה
ושם אין משטר וסדר רק צלמות ואיסדרים, והרואהו ישום עליו בשפתיו
וישליך עליו נעל. לא כן אם יבא הכורם ויעוקהו ויסקלהו, את השמיר
ושית ישליך הלאה ויעשה בו משטר וסדר, או אז כרם יפה אף נעים
יקראו לו. כן הדבר הזה, לולא הבקורת אזו עלו קמשונים בכרם הספרות
ומפני הסלונים הרעים לא ינכרו עוד גם האלנות הטובות. הוא הדבר אשר
אמרתיו: נחוצה מאד מאד הבקורת לספרות ולא נשגה אם נאמר כשם
שאי אפשר בקורת בלי ספרות כמו כן אי אפשר ספרות בלי בקורת, ואחוזין
ודבוקין ואת כזאת כשלהבת בגחלת כ„מושכל בשכל“. הבקורת תטהר
ותזכך את הספרות מכל סיג וחלאה באור האבוקה אשר בידה האחת
ובדגל האמת אשר בידה השניה תחפש ותבדוק בתורין ובסדקין עד מקום
שידה מגעת. הבקורת הנאמנה לא תשא את פני כל במקום אשר תמצא
נגד האמת, לא תתהדר פני זקן וגדול, כי השגיאה לפתח כל אדם באשר
הוא אדם רובצת. מפניה נדחה, כל גם האהבה והיראה שני העמודים
החזקים אשר עליהם הושתה כל עולם החיים, והאיש אשר שם לו בקורת
נאמנה כזאת בדרך למודו לקו, אזי בלי תפונה יגיע אל מטרת האמת וכל
דבריו על אדנים חזקים ונאמנים יטבעו. ואיש כזה ראה זה מצאתי את
רבינו הרש"ל, אשר במקום שמצא אחד דיבר דבר נגד האמת לפי דעתו
„יהיה מי שהוא אינו נראה דבריו“ (יש"ש קידושין פ"ג סימן ה'), „דאף
דנפק מפומיה דגברא רבא לא צייתין ליה“ (יש"ש קידושין פ"ב סימן א'),
„מה שכתב (המהרי"ק) שמי יכנים ראשו בין הרים גדולים בין רש"י ור"ת
להכריע וק"ו אנו יתמי דיתמי ע"כ, בזה אינני מסכים עמו כי בודאי יפתח
בדורו כשמואל בדורו“ (יש"ש ב"ק פ"ב סימן ה'), „לא נשאתי פנים לשום
אחד מהם או לבטל דעת האחרונים שבאו במגילת ספרים בביאורי הפוסקים
והתשובות ובכמה מקומות שגו מבלי עיון שכל הו"ך . . . אף שהדור
שלפנינו לעת ההיא מרוב חלשות ורפיון ידים אין יכולת בשכלם להשיג
שגדול אחד מן המחברים יטעה בדמיונו וסוברים מ"ש בכתב ישן אין
להרהר אחריו . . . אבל האמונה באמונת שמים שהוכחתי כמה פעמים
בפרט מן הפוסקים האחרונים שטעו בכמה מקומות מן התלמוד כא' מן
התלמודים הטועים בעיון הלכה, ע"כ שמתי פני כחלמיש לאמר עליהם

אמרתי פני עליון כולהון אכן כאדם ידרושון ולכן לא אאמין לשום אחד מן המחברים יותר מחבריו אף שיש הכרע גדול בין מעלתם למי שהורגל בהם בעיון רב מ"מ התלמוד הוא המכריע ראיות ברורות יתנו עדיהן ויצדקו. ולפעמים מחבר אחד כיון ההלכתא ולא מטעמיה. מי היה גדול בחכמה ובמנין כר"ת בזמנו והוא התיר אשה שזינתה עם הגוי לכשיתגייר וכתבו עליו כל האחרונים אשר לא הגיעו למעלתו שטעה בראיה ובמופת" (הקדמתו ליש"ש חולין), "ומה נאה למגיד משנה שאינו נושא פנים לעולם" (יש"ש ב"ק פ"ה סימן ט'), "כי מימות רבינא ורב אשי אין קבלה לפסוק כאחד מן הגאונים או מן האחרונים אלא מי שיוכשרו דבריו להיות מיוסדים במופת חותך על פי התלמוד והירושלמי" (הקדמתו ליש"ש חולין). ובאומץ רוח הוא טבקר את כל: "ורבי אליהו מזרחי לא דק בפירוש החומש" (שבת פ"ט), "כזה טעה הרב הגדול ר' אליהו מזרחי" (יש"ש יבמות פ"ב סי' ט"ז), "ולא כדעת הרלב"ג וסיעתו" (שם ט"ז). על הרשב"א הוא אומר: "ומילתא פריח: בשמועה פורחת ע"כ היא נדחת" (שו"ת י"ד). על פירוש רבנו בחיי בדרך סוד הוא אומר: "וכך הוא בעיני כפתרון חלומות . . . אינה אלא דרך דרש של תהו" (שו"ת סימן ע"ג), "לא אשגחנין בו (בר' פרץ) כל עיקר ובטלה דעתו . . . מי הוא הנביא שהגיד לו גזירה זו וכו' ולית מאן דאשגח ביה" (שו"ת ל"ט). על הטור הוא אומר בדבר אחד "שלא ירד לעומקה של הלכה ושיטת הגאונים" (שם סימן פ'), "ושעה טעות גדולה" (יש"ש יבמות פ"ה סימן ל"ה). עוד כותב על הטור: "והעולם סברו שכך הוא בהחלט כאלו הלמ"ט הוא ואינו כן כי מה לי שהסכים עם אביו אנו לא מסכימים עמו בדבר הלכה וכן הוא בכמה מקומות באיסור והיתר דלא נהיגין כוותיה" (יש"ש חולין פ"א סימן ל"ב). על הכלבו הוא אומר "ואין זה אלא נביאות דמנין לנו להקל מסברת הכרם" (שו"ת סימן ע"ה), "בדברי הר"ן מצאתי כתוב כמה טעמים שאינן עולין על הדעת" (יש"ש חולין פ"א סי' ה'), "וכל זה דוחק (דברי הר"ן) ואינו שוה ל"י" (יש"ש קידושין פ"ד סי' ג'), "ושרי ליה מריה דרב הגדול רמב"ן" (יש"ש חולין פ"ה סימן ס"ד), "על מה סמך הרמב"ן שחולק על התלמוד ודורש מדרש לעצמו כאשר ישר בעיניו" (יש"ש יבמות פ"א סימן ה'), "ואל תשגיה בספר המרדכי שתמצא דעות חלוקות זה אומר בכה וזה אומר בכה והם מפוזרים" (יש"ש ב"ק פ"ט סימן ל'), "ואל תשגיה בדברי המרדכי" (עמודי שלמה סימן ס"ה). מכל אלה נראה בעליל איך הבקורת* הנאמנה היתה נר לנתיבותיו, ומעולם לא השגיה על המאמר ביחס הנושא** (סוביעקטיף) כי אם ביחס הנשוא (אביעקטיף).

* עיין נרעטץ געשיכטע דער יודען IX זייטע 436.

** עיין ונס סכתנמי נהלפירה תרנ"ה כ. 142.

מ.

הגאונים. שאלות והלכות גדולות. רש"י ור"ת.

לעומת זה אשר הבאנו למעלה שרבינו הרש"ל היה מבקר חרוץ ולא נשא פנים לשום אדם, על כל זאת נהג כבוד ב„הגאונים“ והאיר להם פניו לאמר: „ולא נהירא . . . לחלוק על קבלת הגאונים“ (יש"ש יבמות סי' כ"ה), „דלא נשוה לגאון עולם טועה או להיות מבלבל דבריו בלא משפט“ (שו"ת ל"ו), „ולא משוינן לגאון שוגג“ (יש"ש ב"ק פ"ט סימן ל'), וחלילה לי לחלוק על הגאון“ (יש"ש יבמות פ"ד סי' טז), „כשאדם טועה בפסקי הגאונים כטועה בדבר משנה“ (שו"ת ל"ו), „דברי ר"ח ברוב דברי קבלה הן“ (יש"ש ביצה פ"ה סימן י"ט), „מאחר שר"ח שדבריו דברי קבלה פסק כן“ (יש"ש גיטין פ"ו סי' י"ג), „מאחר שדבר ר"ח דברי קבלה“ (שם פ"ג סי' ט"ו). ברוב המקומות הוא (הר"ח) עיקר ודברי קבלה“ (שם פ"ו סימן י"ב), „נראה שלא לסור מדברי ר"ח והגאון שכל דבריהם דברי קבלה“ (יש"ש יבמות פ"ג סי' ט"ז).

על דבר השאלות הוא אומר: „ראין להקל בהם כלל כי דבריהם דברי קבלה“ (יש"ש יבמות פ"ב סי' ט"ז), „מאחר שכתבו האחרונים בכמה מקומות שאין לסור מדברי השאלות שרוב דבריהם דברי קבלה גם כן אך בעקביהם ולא אזוו מפירושם“ (שו"ת רש"ל סימן ו"ו), לעומת זה „גירסת הלכות גדולות אינה עיקר“ (ברכות ס"א). על רש"י הוא אומר: „מי זה הוא ואי זהו אשר מלאו לבו להקל בדברי רש"י אשר מימיו אנו שותים“ (יש"ש יבמות פ"ד סי' כ"ב), והוא „עמוד העולם“ (יש"ש חולין פ"א סי' י"ב). על כל זאת אומר לפעמים „ולא כרש"י“ (עירובין י"ג), „בטלו דברי רש"י נגד השאלות“ (שו"ת סי' ו"י), „כמה פעמים — יאמר הרש"ל — פירש"י המשנה אף שאינה כ"כ נוטה אחר הסוגיא רק שלא לחלק המשנה“ (יש"ש ב"ק פ"ה סי' כ"ז), על פירש"י בד"ה בהדי הדדי (שבת צ"א) ועל פירש"י בד"ה ורי שמעון (שם צ"ג) אומר אשר איננו מפירש"י (שם), „שזה אינו מפירש"י (עירובין ס"ב), „ולפי הנראה שאינו מפירש"י“ (ב"ק ק"ה), „דכל זאת אינו מלשון רש"י“ (שם נ"ג). כבר אמרתי לך (בפרק ב') אשר הרש"ל היה מחבב את חכמי הצרפתים וכמו כן מחבב את הרבינו תם ומכנהו בשם „פה קדוש“ (יש"ש יבמות פט"ו סימן י"א), „ואלמלא נשתכחה תורה מישראל החזירה בפלפולו“ (יש"ש קידושין פ"ג סימן ב'), „וקבלה היה ביד הרא"ש אשר ר"ת היה גדול בחכמה ובמנין יותר מן הרמב"ם (הקדמתו יש"ש חולין, ועיין בדוד"ד ח"ה צד 66).

הרמב"ם ותוספות.

בקורתו החרה אשר עשתה קנה בלבו כה גברה חילים עד אשר דבר גם ב„משה“ וב„ידו החזקה“ ו„דבר על השמש בחצי השמים, לכסותו תחת כנפים“ (* ואומר: „אמת שהרמב"ם הספרדי עשה חבור נאה מכל אשר היו לפניו בענין זה שהיה מסודר בהלכותיו ובפסקיו . . . ובאמת לפי דעתו ושכלו כתב כל התורה. . . ומ"מ הוא אינו מקובל בשכל הנקנה מאחר שאינו ידוע מקירו ובאמת כתב עליו ר"מ מקוצי שהוא כחלום בלא פתרון וכו' וכמה פעמים השיג עליו הראב"ד בדברים נכוחים לעין כל בדבר הנראה לעינים והמגיד משנה בעצמו כתב כמה פעמים שהוא ט"ס“ (הקדמתו ליש"ש חולין), „ואמת שכבר שקל הרב למטרפסיה שעמד אחד מאנשי דורו והוא החסיד המהור הראב"ד אשר השיג עליו בכמה מקומות בלי ערך וחשב אותו לנקלה כאחד מן הטועים המקלקלים בלמודם ומהרסים וגם לרוח יתירה ולא עוד אלא מה שכתב הרמב"ם בספרו שהוא מין כתב הוא שכמה גדולים וחשובים ממנו הלכו בזו המחשבה (**). צא וראה איך דימהו ולמה חשבוהו“ (שם), „לא כדעת הרמב"ם שכתב“ (ברכות ל"ד), „דאין לו לרבינו משה לגזור גזירה חדשה שלא הזכרה בתלמוד“? (שו"ת ל"ז). „אף שרמב"ם גדול בתורה הוא . . . לא אשא פנים בתורה ובדקתי עד שידי מגעת“ (יש"ש חולין פ"א מ"ב), „אין דברי (הרמב"ם) אלא דברי נביאות“ (יש"ש ב"ק פ"ד ס' כ"ז), „והרמב"ם והסמ"ג לא דקדקו בסוגיא זו ושגגה הוא לפניהם“ (יש"ש קידושין פ"ב ס"י כ"ז). עתה צא נא וראה מה שכתב הרש"ל אדות התוספות: „לולי חכמי הצרפתים בעלי התוספות שעשאוהו (לתלמוד) ככדור אחד . . . ונמצא מיושר התלמוד ומקושר וכל החתימות יתפשרו ותוכן פסקיו יאשרו“ (הקדמתו ליש"ש חולין ועיין בפרק ב'). ועל „פסקי התוספות“ הוא חורץ משפטו „שיש לסמוך עליה אם לא שחולקים עליה גדולי המחברים כי פסקי תוספות נקראו ולא סימני תוספות“ (יש"ש קידושין פ"א סימן י"ב).

אולם אם שחכמי הצרפתים בעלי התוספות מצאו תן בעיניו בותר שאת ועז מחכמי הספרדים (עיין פרק ד') עכ"ז אין דעתו נוחה גם מהם בכל מכל כל באמרו: „אף כ"ז לא הספיקו לאחרונים אם מצד המחלוקות שעמדו אחרונים אשר באו אחריהם והוסיפו וגרעו חלקו ושנו, ולא נאותו להם בכל הדרך אשר דרכו ולקחו להם מכל אשר בחרו, או מצד שבעלי התוספות בעצמן חולקים בכמה מקומות ודבריהם סותרים זה לזה בסבה שבמקום אחד הוא דברי ר"ת ובמקום השני הוא דברי ר"י וריב"א ויתר

(* לטון סרענ"ן על סרענ"ס.

(**) עיין ב„יסודות“ סנה ד' סס"ל יד ידי סה"ג דר. קאנאק נאנר „רענ"ס אית ותוכהו אונ"י נאח ידידי סה"ג סח"ס ס"ז ועיין בחולדות סכני ישראל נאח סה"ס ק"ט ס"ב ל' 117—116.

החולקים, ומשום הכי במקום אחד תמצא תימה וכולה בקושיא ובמקום השני תמצא מתורין" (הקדמתו ליש"ש חולין), "דרך התוספות לשנות סתמא ולחזור אח"כ מן הסתם ושונה פלוגתא" (בב"ב קכ"ב), "דרך התוספות פעמים באריכות ופעמים בקצרה" (יש"ש קידושין פ"ג סי' ב'), "לפעמים מקדימין ולפעמים מאחרין" (שם), "לא די שלא הספיק לנו חיבוריהם אלא שריבתה מהם המבוכה, והתורה לא נעשית כשתי תורות אלא כתרי"ג דורות מרוב ריבוי החלוקות וכל אחד בונה במה לעצמו וכאילו כף מאזני צדק בידו ובשקל הקודש הוא שוקל וכמכריע כלפי כף זכותו" (הקדמתו ליש"ש חולין), וברוח אמיץ הוא אומר, "סברה זו (מתוספות) היא מגומגמת מאד" (ב"מ מ').

יא

מגדול עזו, שו"ת בנימין זאב.

בבקורת עזה ונמרצה יצא הרש"ל נגד הבי' ספרים הללו, "מגדול*" עזו" על הרמב"ם ו, "שו"ת בנימין זאב", שני ספרים טובים ומעולים ממחברים גדולים ונודעים לשם בספרות התלמודית. על הראשון הוא כותב לאמר: "מרוב שבושיו לא כתבתיו ושרי ליה מריה אף שהיה חכם ותלמודי בודאי, אבל מי שמעיין ברוב דבריו ובפסולו ומעיין אח"כ בשמעתא יהיו דברים זרים ומבולבלים ואינם מתוקנים. . . והאריך בשבושיו. . . וכל הקוראים בו מבלי שמורגלים בו ויודעים מקור מצבו יסתמרו שערות ראשם מהריסו ומבבלולו אבל ת"ל כבר אני יודע אופני מרכבתו באיך ומה יתנהג עד שאין אני מתמיה בעיונו כי כך דרכו. ובודאי כבר נתן עליו הדין בחבורו ועליו אני אומר וטוב היה לו השתיקה. . . ע"כ אין לסמוך על הכרעתך בשום אופן אם לא שמביא ראיות עצומות ואז נסמך על הראיות ולא עליו" (יש"ש בבא קמא פ"ה סימן ט'), "והמגדול עזו רצה לישבו וצלל במים אדירים וחרס בידו העלה" (יש"ש ב"ק פ"ב סי' כ"א), "ואל תשגיח בדברי המגדול עזו. . . וכל דבריו טעותים והפוכים כי כן בעו"ה" (שם פ"ה סי' ט'), "והאריך (הנ"ל) מאד בדברים שאין בהן ריח וטעם" (שם פ"ה סי' מ"ג), "והאריך בדברים שאין בהן טעם כדרכו" (שם פ"ו סי' כ"ד), "וכבר ידוע דרכו המשתבש" (יש"ש גיטין פ"ב סי' ל"ז), "ומאריך בדברים שאין שכל ואפילו רמיזת תבונה לא השגתי מדבריו וכבר כתבתי דרכו בפרק החובל" (יש"ש ב"ק פ"ט סי' נ"ט), "ואל תשגיח במה שרצה בעל מגדול עזו. . . כי לא ראה באור השכל" (יש"ש כתובות פ"ג סימן ז'), "והמגדול עזו כתב. . . אל תשגיח ביה כל עיקר כי כן דרכו כאשר כתבתי בפי' החובל" (יש"ש יבמות פ"ח סימן י"ח), "ומה אעשה על

המשובש בעל מגדול עז" (שם פ' סי' כ'), «וּסוֹתֶם דְּבַרְיִי כַּמְצַלִּיף וּמְקַלְקַל וּמַעֲוֹת הַדְּבָרִים בְּלִי טַעַם וְרִיחַ וְעוֹבֵר בְּבַל תְּשַׁחֲיֵת הַדִּיּוֹ» (הַקְּדַמְתוּ לִישׁ"ש חוֹלִין), «וְמָה אַעֲשֶׂה שְׂכָךְ דְּרַכּוּ שֶׁהַלְשׁוֹן מְדַבֵּר וְלָבוּ אֵין עִמּוֹ כַּאֲשֶׁר כְּתַבְתִּי בְּפ' הַחֹבֵל וְיִתֵּר מְקוֹמוֹת שְׁאִין לְסַמֹּךְ עָלָיו» (יש"ש יבמות פ"ד סימן ד').

ועל השו"ת בנימין זאב כתב לאמר: «ולא ראה תוכן הגמרא וגנב דעת הבריות כאלו דקדוק בעומק ההלכה וזהו חלול השם שעשה פסק להכריע בדעתו מדעת הגמרא ולא ראה אותה מעולם ע"כ אני אומר ומזהיר לרבים שלא ילך שום אדם אחר ספרו אפילו לאיסור וק"ו להיתר כי כל דבריו גנובים וארוכים בפלפול שאינו לצורך וכנגד פנים מראה אהור ולא הלך בדרך המחברים כגון מהרי"ל ז"ל מהרא"י ז"ל ומהררי"ק ז"ל ומהרר"ו ז"ל שכל דבריהם נכוחות. ואפילו מהררי"ק שמאריך הרבה מ"ט דבריו קשורים כשלשלת של ברזל ומגיע עד רום שמים לרוב הריפתו. ושרי לו מריה אם הוא צדיק למה הביא הקב"ה תקלה על ידו הלא הוא היה הכותב ונתן לדפוס הספר מידו ומפיו, ובהיותי עוסק עדיין בחבור זה ראיתי במקרה מה שכתוב . . . ואפילו לדבריו הוא משובש . . . והמעייין בדבריו יראה שמביא הראיה כמתעסק וכמצליף בלי טעם וריח ע"כ יפה אמרתי עליו» (יש"ש ב"ק פ"ה סימן ע"ב).

יב.

מֵרֵן הַרְבֵּי יוֹסֵף קָאָרוֹ.

בימי הרש"ל התנוסס שם הרב יוסף קארו וספריו הנודעים הטילו רעש בין התלמודיים ונודעו עולם ההלכה ד' מאות פרסה על ד' מאות פרסה ורבינו הרש"ל יצא לבקרו בחרב פיפיות לאמר: «אשר רבינו יוסף קארו עשה פשרות בעניני פסקי הלכות מדעתו מסברת הכרס ברוב הפעמים באיסור והיתר נגד הקבלה אשר קבלנו ונהגו עד הנה, והתלמידים הולכים אחרי דבריו ופסקיו ולא ידעו שבנפשם הוא, שהוא הכריע כמה פעמים נגד התוספות והפוסקים אשר אנו נוהגין כוותיהו. . . כי כך הענין הרע אשר לפניהם מה שכתוב בספר יאמינו אם יעמוד איש חי וצוח בכרוכיה שאין הדין כן בראיות גמורות או אפילו בקבלה לא יתושו לדבריו ולא די בזה למהר"י קארו מה שעשה פשרה על אלו שלשה הגדולים הרי"ף והרא"ש והרמב"ם היבא שהושוו שנים מהם דאולינן בתרייהו ולא

חש לכל הגדולים האחרים כאלו מסורה הקבלה בידו מימות הזקנים — אלא אף במקומות אחרים עשה פשרה וכן בכמה מקומות לא ירד לעומקה ההלכה זאת ועוד אחרת לא היו לפניו ספרים מוגהים והעתיקים בטעות כאשר ימצאו בדפוס ולפעמים בנה יסוד על הטעות ההוא" (הקדמתו ליש"ש חולין), ומהר"י קארו כתב מאחר שהר"ף והרמב"ם פסקו להקל הרי נקטינו והיינו לפי סברתו שעשה פשרה בינו לבין עצמו כל היכא שהר"ף והרמב"ם והרא"ש חולקים הולכים אחרי הרוב ומי כהחכם יודע פשר דבר? כי לא ידעתי מאין לו סוד ההוא לפסוק בלא סברה וראיה להקל? וע"כ אני אומר עליו פשרה כזו וכיוצא בזו הוזרת כי אין בה קניין" (יש"ש חולין פ"א סימן י"ב), "רוב דבריו לא שלו הם כי אסורים לשמוע . . . וקושיות דהבל שבנה עליהם יסודו" (יש"ש גיטין פ"ד סימן ע"א), "והאריך בדברים שאין בהם ממש" (יש"ש גיטין פ"ה סימן כ"ב), "כל דבריו אין בו מתום" (יש"ש ביצה פ"ד סי' ד'), "ואני אומר שבלא טעם וסברה הוציא דבר זה מפיו" (יש"ש חולין פ"ג סי' צ"ד), "ואל תשגיח בפשרת הקארו בלי טעם וראיה" (שם סימן צ"ד), "והעבודה שנבהלתי על דבריו כי אחד מן התלמידים השוגים לא יפרש סוגיא דתלמודא כן להוציא פשט התלמוד וסוגיותו מדרכו" (יש"ש יבמות פ"ו סימן כ').

יג.

הרמ"א.

"ריב לאמת עם אפלטון ושניהם
אהובינו אך האמת אהוב יותר."
(כ' זרימס סלוי נפמיסה לסנאור).

מכל הרבנים הגדולים אנשי השם אשר חיו בזמן הרש"ל בחר לו אוהב ורוע ביותר את רבינו משה איסרלש המכונה רמ"א והרש"ל מכנהו לפעמים בשם "מהר"ם". שניהם, הרש"ל והרמ"א, היו בזמן אחד ובמדינה אחת, שניהם החזיקו ישיבות גדולות אשר מהן יצא דבר ד' זו הלכה, שניהם אוזנו וחקרו ספרים רבים העומדים לנצח בספרות התלמודית עד היום הזה, ושניהם כרתו ביניהם ברית אהבה וידידות, אהבת הרש"ל להרמ"א נכרת מתוך דבריו: "אני מקבל עלי מהיום שאהבתך תהי' חקוקה בלבי והלואי שתהא מצדך נערך החצוי" (שו"ת רמ"א סימן וי"ו). והרש"ל שלח לו

כתביו לעיין בהם ואומר עם הספר: „מה שיגעתי ופרשתי . . . שאין לגלות אלא לצנועים כמותך“ (שם), „מהר”ם גדול בדורו היה ולא היה מן האחרונים כמוהו“ (יש”ש כתובות פ”ד סימן מ”ח). והרמ”א השיב אהבה אל חיקו, ואת נראה מתוך תוארו שכנה לרש”ל במכתבו וז”ל: „שמו יוצא וטבעו יוצא בנאם הגבר לאוכל ואיתא”ל, אשרי לרור ששרוי בתוכו לאות ולמפת כיקותיא”ל, גדול כשמאי ענוותן כהלל, כל עוף הפורה עליו בשעה שעוסק בתורה מיד נשרף כיונתן בן עוזיאל, בו סתרין התורה א”ל צפ”ן וסתרי ומישאל, כל הדברים שנשתכחו מחזור בפלפולו כעתניאל, בספור הנושא ובסופר הנושא או בהגדת התהלה ובמספר הנושא במחויב ובנאה לו נאה לדרוש במוסכם ובטבעי ובמסופק ובמושאל, כי בחכמתו יתהלל המתהלל הוא הגאון שאירי מוהרר”ר שלמה בן הגאון מוהרר”ר יחיאל ש”ן“ (שו”ת הרמ”א סימן ז’). ועל כתבי הרש”ל כתב לאמר: „אני גונם תוך שאר ספרי קודש כראוי להם, כי כל דבריהם תורה“ (שם). כה נראה את שני הגאונים נתלכדים באהבתם העזה זה לזה. ועתה קורא נכבד צא נא וראה את האמת הגדולה אשר היתה חקוקה בלב הרש”ל ואשר היתה חביבה עליו ביותר מאהבתו העזה לרמ”א ופה ושם נראה את הרש”ל מוכיח על פני הרמ”א אהבו, ואהבתו לא קלקלה את האמת לאמתו אשר היתה בלבו. הוא מתאונן עליו: „והקיפתני בחבילות חכמות ורובן חיצוניות . . . וחכמת אריסטו הערל אליו היית פונה . . . ואוי לי שעניי ראו . . . וזו היא אשמת הנשיא כמותך“ . . . (שו”ת רמ”א סימן וי”ו ועיין בפרק ב’). בבקורתו העזה בקר גם ספרי הרמ”א לאמר: „ואל תשגיח בדברי מהר”ם בספר תורת הטאת בכלל וי’ סימן ל”ג . . . ואמר על כל מה שמצא אני מאמין ולא ירד לעומק בענין על כן אין לסמוך עליו כלל להקל“ (באורו לשערי דורא סימן ל”ג), „ואל תשגיח בתדשים לבקרים במה שכתב מהר”ם בת”ח שלו כלל ט” דין י”ב כי כתב מנהגים מעצמו בכמה מקומות אשר לא ישרו“ (באורו לשערי דורא שער ה’ סעיף ש’), „ומהר”ם כתב בת”ח שרו להקל כדברי המרדכי בלי טעם וראיה ואם היה אומר קבלה היא בידו החרשתי אלא סמך ארב גוברי“ (שם סימן ע”ד). ובמהתלות ובעוקץ חד הוא כתב על שו”ת רמ”א: „מסתפינא שלא יבאו היתומים להחזיק בעזבון של אביהם ולומר השגתו כבר כתוב בעט ברזל ומי ימחקנה? כי קרש היא“ . . . (יש”ש חולין פ”א סימן ר”ט), ומוכיחו ואומר: „ובאלף מחילות יותר היה למר לעיין בחכמת הדקדוק כי כתבך הם חומה פרוצה לרוב בנוכה ונסתר ונקבה וזכר ויחיד ורבים“ (שו”ת רמ”א סימן וי”ו), כי לבד אשר „נאה לת”ח שחיטה לאמן את ידיו . . . ומילה נמי כה”ג . . . אף קשר של תפילין . . . וברכת חתנים ועשיית ציצית“ . . . (יש”ש חולין סי’ ט”ו), „ויוהר בדיבורו קודם שיצא הדבר מפיו וידע אם יהיו נשמעים או לאו“ (יש”ש יבמות פ”ו סי’ ט”ו), לבד כל אלה צריך ג”כ „לכתוב שו”ת ופס”ד אף אגרת שלומים בצחות הלשון“ (יש”ש חולין סי’ ט”ו), והרש”ל בעצמו השיב תשובה ניצחת אדות הגיון וחקי הלשו (שו”ת סימן ט”ו).

יד.

מגיד לדורו פשעיו.

ויהיו מאשרי העם־הזה מתעים ומאשריו
מבלעים. (יטעיס קאפיטל י' ט"ו).
על כן על בחוריו לא ישמח ד' (סס ע"ז).

רבינו הרש"ל מתאר לנו כשרד נאמן תכונת בני דורו בכלל ותכונת רבניו ומנהיגיו בפרט. הוא מגלה קלונם ברבים ויחקה דבריו עלי גליון לדור וילד עלי אדמות, ובאנחה שוברת גופו של אדם הוא כותב לאמר: „לבי בוער כתנור על עם ד' שנקראו בשמם בחורי ד' עם הקודש שהם שותים במיני זמר וכמה עונות בידם. העון הראשון, מי התיר להם להיות במחול אחד עם הבתולות, לא זו הדרך אשר הראו לנו חסידים הראשונים וכתבו ודרשו, אז תשמח בתולה במחול בחורים וזקנים יחדיו, משמע דווקא שהבחורים יהיו עם זקנים ובתולות יהיו במחול לבדן אפילו לעתיד קמו האידנא שהשטן מרקיד ביותר והדור פסול בחטא, גם אמר הכתוב בחורים וגם בתולות ולא אמר בחורים עם בתולות כמו שאמר גבי זקנים עם נערים אלא להשמיע לנו הבדלן ומאנשי בנימין אינו ראה כי שם לא נאמר שהיו בתוך המחול אלא הכי כתב קרא „וראיתם אם יצאו בנות שילה לחול במחולות ויצאתם מן הכרמים וחטפתם . . . והיא דסוף תענית נמי שהיו בנות יוצאות במחולות ביום הכפורים ובט"ו באב ואומרים בחור שא נא עיניך וראה. . . אל תתן עיניך ביופי. . . לא נאמר שהיו הבחורים עמהן במחול אלא שהיו עומדין ורואין אותן מרחוק, ואף זו היתה לש"ש שאם תכשר בעינו שישאנה וגם מצוה לראותה מקודם כראיתא בריש האישי מקדש מה שאין כן הבחורים האידנא שכל הבטתם אינה אלא להנאתם ולשחוק אמרתי מהולל . . . ובעו"ה האידנא עוברים על אותו שהוא ראש לנעור בשמחת נשואין כשמתערבים אנשים ונשים יחד . . . שאין לברך שהשמחה במעונו כשאנשים ונשים יושבים בבית אחד לפי שאין שמחה לפני הקב"ה במעונו באותה שעה“ (יש"ש גיטין פ"א ס"י י"ח), „הגיאות והקנאה שלא לשם שמים מתרבה וכל אחד בונה במה לעצמו ואין אחד מכיר את מקומו“ (יש"ש ב"ק פ"י סימן י"ד). ומאד הוא מתאונן אשר שחוק וקלות ראש במדה נפרזה שתו קנן באנשי דורו (עמודי שלמה סימן ל"ה). ועד כמה היו הרבנים הביבים בעיני הקהל מתאר לנו בדברים קצרים ואומר: „ועכשיו בעונותינו חוקרים אחרי שני פרטים האלו נעילות קול וקולו ערב אפילו הוא בעל עבירות לפניהם ואני הגבר אשר ראה עני עמו ואין בידי למחות כי מן הדין שהרב טמנה אחד מתלמודיו להיות ש"ץ כמ"ש הרמב"ם ובזמנינו אם היה הרב בוחר מתלמודיו היו בורחים הקהל ממנו אפילו אם הראוי וראוי לכך כדי שלא יקרא שם הרב עליו“ (יש"ש חולין פ"א ס"י מ"ט).

אדות רבני דורו הוא מטיף מלתו ואומר: „מה שמקצת מן הרבנים בקרוב החמירו בענין הסבלונות שרו להו מריה כי רדפו אחר חומרות

לשכר הנאתן להם ולסופריהם כאשר נתגלגל מסיבה זו מגל אל גל עד אשר נתמלא אמתחתם בצרור כספס" (יש"ש קידושין פ"ב סימן י"ט), ,בעו"ה הנסמכים מרובים והיודעים טועמים ונווחי דעת נתרבו שאין אחד מכיר מקומו ומיד כשהוא נסמוך מתחיל להשתרר ולקבץ בחורים בהון עתיק כדרך השרים ששוכרים עבדים לרוץ לפניהם והנה אותם נקראו שועלים קטנים שמחבלים כרם ד' צבאות כאשר כתב הרמב"ם וכן יש זקנים בעו"ה שאפילו סוגית דשמעתא אינם מבינים לתכליתה ואינם יורדים לעומקה של הלכה כלל רק זקנים בשנים ובלא קניית חכמה ג"כ הם המשתוררים על הציבור ועל הלומדים ומתירמים ומתירים ומסמיכים לתלמידים שלא למדו לפניהם רק מקבלים תשלומים וגמולים ולהנאתן דורשים כל הימים, או לנו לאותה בוושה שאנשי אמונה יודעי דעת נאבדו ואפילו אם נמצא לפעמים חריף גדול ולמדן מ"מ מעשיו מקולקלים ואינו דורש לשמה ולקיים המצוה רק להאריך הפלפול ולגדל השם, וכדרך זה הולכים עכשיו כל התלמידים ואדרבה מלעיגים עכשיו על איזה צורבא מדרבנן שמדקדק ונוהר במצות השם ועוסק בתורה ובמ"ט ונוהר במצות הקלים ומתפלל בלא היסח הדעת בכוון גדול כצחוק הוא בעיני התלמידים, ואותו ת"ח מני אלף אלפים אשר ראוי לאותו מלבוש לקנות המביישו בליטרא דדהבא ואם יפסיק לו הדיין ינקטו אותו הנסמכים בלבם לומר גם בנו דבר ד' וירדו ג"כ לחייבו המביישים אותם כה"ג וזה חלול השם נגד ההמון ואני הגבר ראיתי כמה פעמים ואיך שנתמלא העיר הומיה בעון זה ולעג הרבה היה מן ההמון שאומרים בעבור זה לומדים הרבה כדי תשלומים וגמולים שיקבלו ליטרא דדהבא והם הנקראים אבות נויקין ותחלת גירוי המדון הוא בלשון הזה: ,,וכי אתה רוצה שאבייש אותך ואתן לך ליטרא דדהבא?" ,,ויש שאינם ראויים לליטרא של נחשת" (יש"ש ב"ק פ"ה ס"ו ג"ח).

תמינה נוראה ואיומה תאר לנו רבינו רש"ל מרבני דורו, תמונה חשכה משחור תארה אשר למגינת לבבנו נמצאה גם כן כיום בצבעים שחורים אחרים פה ושם

טו.

מקנא קנאת ד'.

מאד ירגז רבינו הרש"ל עת שמע או ראה אנשים עוברים על דת, מאד יחרה אפו באנשים אשר הוציאו שם רע או בעלי לשון הרע ורכילות

וכדומה, הוא יקללם קללה נמרצה, ולהט חרם יעופף עליהם. „עתה —
יאמר הרש"ל — אבוא בגזירה חמורה, כשלהבת בגחלתו קשורה, נדוי
חרם שמתא ארורה, על כל יושבי שעה לקיים דברינו כשורה, כאשר
מלובן בראיות ברורה“ (שו"ת סי' י"ב), „היה מן הראוי להוכיחו וליסרו על
פי פירושים ותכמים ולהפגיע בו מדת הדין, רק שלא נקראתי לבוא על
זה כי אם להצדיק את הצדיק ושיהיה דין ומשפט בתוך ישראל, ולשבר
זרוע כמה מאומרים: ידינו רמה מי אדון לנו“ (שם סי' ד'), „וכראותי
המכשלה הזאת תחת ידינו נבהלתי ואמרתי אוי והוי! שער גדולה להיות
אם בישראל וממנה תצא הוראה לא יברכו ביו"ט על האתרוג וכדי בזיון
וקצף“ (שם סי' ח'), „לפני עלתה צחנתו ועלה באשו לכן מלקיות ויסורין
ממנו לא ימוש וזו כל ישראל ישמעו ויחשו“ (שם סי' ק"א), „ומי שיוצא
קול עוד. . . ישתרבו לשונו עד שיבורו וילכד ברשת חרמו וכל ישראל
ישמעו ויראו“ (שם), „גזרני בנידוי חרם שמתא שלא להכלימו כלל“
(שם צ"ו), „אומערת הגולים בדל, ולהרחיקוהו בכל הקהילות בקולי קולות
ולהרים קול עליו בנחש אשר ישך בלי לחש, זאת ועוד אחרת תבא אליו
קללת ממארת ומיתת מרגלים תהא מיתתו וקבורת חמור תהא קבורתו“
(שם כ"ח), „השמר בנפשך מאד כי הרימותי את ידי לאבינו שבשמים
שאם תרשל עוד ותדחה את העניה . . . שישב את גמולך בראשך . . .
ולא נחנוף אפילו לגברא רבה דכוותיך“ (שם כ"ה), „ואם יסרב יהיה
מוחרם מפי עליונים ושרפים ופתגמין מאמרין קדישין“ (שם נ"ט), „וישתרבו
לשונו על גוויתו בפגיעת מרגלים תהא פגיעתו במיתת מגפה תהא מיתתו
וקבורת החמור תהא קבורתו“ (שם ל"ג), „יהא דינו חרוץ כרשע במדת
דין קשה“ (שם ל"ו), „ונראה לי הלכה למעשה לדון כל מוסר רבים ומגוס
לרבים ומחוזק לכך לאבדו ואפילו בידים ולא לחוס עליו בנפש“ (יש"ש
יבמות פ"י סימן כ'), „ואין בידי כלי הדיינים דהיינו מקל רצועה שופר . . .
אין כח בידי להטל חרם וא"ה. . . רק שאני אומר ברבים ומשמיע שכל
המראה כתף סוררת ומקשה ערפו וכוועט בדברי אלהים חיים . . . הרי
הוא לא נמלט. . . או שפשע. . . או שהוא דרך בדרכי קרח ועדתו“
(שו"ת כ"י).

טז.

י ל ד י ר ו ח ו .

- אלה שמות ספרי הרש"ל העומדים לנס בספרות התלמודית : ספר גדול בשם ים של שלמה, והוא יפרד לשבעה ראשים והם :
- (א) ים של שלמה על מסכת בבא קמא. נדפס פראג שע"ה, יעסניץ תפ"ג, סדילקאוו תקצ"ו.
- (ב) ים של שלמה על מסכת ביצה. נדפס לובלין שצ"ו, אופיבאך תע"ה, פיורדא תקכ"ו.
- (ג) יש"ש על מסכת גיטין וחידושי דיני גיטין וסדר כתובות דיני שמות אנשים ונשים. ברלין ישרה"ו, פראג תקע"ב.
- (ד) יש"ש על מסכת חולין. קראקא שע"ה, אופיבאך תע"ח, פיורדא תקכ"ו ועוד הפעם ברוסיא.
- (ה) יש"ש על מסכת יבמות. נדפס באלטונא ת"ק.
- (ו) יש"ש על מסכת קדושין. ברלין תקכ"ו.
- (ז) על מסכת כתובות. נדפסו ד' פרקים הראשונים לבוב תבר"ך ונדפסו מחדש בשנת תרנ"א בשמעטין לבד ה"ז.
- (ח) שו"ת ופסקים הנהגים בגלילות אשכנז. נדפס בלובלין של"ה, שם שנ"ט, לובלין שפ"ב, פיורדא תקכ"ח, קאפוסט.
- (ט) יריעות שלמה הגהות וקצת באור על רש"י עה"ת וקצת השגות על הרא"ם. נדפס פראג שם"ט.
- על השערי דורא הנקרא איסור והיתר כתב הרש"ל שלושה ספרים הנקובים בשמותם :
- (א) עטרת שלמה. נדפס ביחד עם האו"ה באסיליאה שנ"ט.
- (ב) מכונות. נדפס ביחד עם האו"ה. זאסלאוו תקס"ז.
- (ב) הגהות על איסור והיתר הנקרא שערי דורא והוא הכותבים בשם איסור והיתר של רש"ל, נדפס פעמים רבות יחד עם האו"ה.
- (ג) עמודי שלמה, באורים על הסמ"ג ונקראו ג"כ באורי מהרש"ל. נדפס בבאזיל ש"ס.
- (ד) חכמת שלמה, חידושי ש"ס והגהות ברש"י ותוספות על י"ט מסכתות. קראקא שנת שלו"ה, זולצבאך תמ"ה, אמסטראדאם תנ"א, פפד"א ת"ץ, זאלקווא תקי", זולצבאך תקט"ו, דיהרנפורט תקכ"ה, ברין תקנ"ו, ווין תקע"ב, ועוד פעמים רבות ונדפס בכל עת עם הש"ס.
- (טו) זמירות לשבת ולמו"ש עם פירוש וברכת המזון נדפס ראשונה בשם סדר הזמירות עם פיי. לובלין ויש"ם ואח"ז בשם הנ"ל בוויניציא שם"ג, אוסטרהא תקנ"ב. *
- (טז) חידושי סדר של ליל השמורים בנוסח ההגדה וברכותיה והנהגותיה

(* נעקבות "אולד הספרים" לנן יעקב.

כולן בחרוזה בחתימת שמו (שו"ת רש"ל סימן ס"ד פ"ח).
(ז) התחינה שתיקן תמצאנה הועתקת בכמה סידורים (שו"ת סי' ס"ד).
(ח) גם באו ממנו שו"ת אחדות בשו"ת רמ"א.
וספריו אשר הנם ערן בכתובים ולא ראו אור נמצאו באוקספארד.
(ט) חידושיו לארבעה טורים (רשימת ראב"ן 728,729,840)
(כ) ארבע מהדורות ספרו עמודי שלמה על הסמי"ג (שם 8.68,871)
ותדושיו לארבעה טורים ימצאון עתה בראמסגאטה, הנם באהל משה
(ויהודית. *)

י"ז.

בניו ותלמידיו. י"ז

אלה שמות בני הרש"ל :

(א) הגאון החסיד מו"ה יחיאל לוריה ר"מ דק"ק לובלין, חתום בהקדמה
לס' חכמת שלמה לאביו הגאון רש"ל הוצאה ראשונה. וזה נוסח מצבתו
בלובלין : „פה נטמן צנצנת המן, איש איתיאל, הגאון מו"ה יחיאל בן איש
אלקים מו"ה שלמה לוריה זצלה"ה. נשמתו עלתה לשמי מרומים, במזבח
העליון לרשן שנת דש"ן לפ"ק.

(ב) הגאון מו"ה זאב וואלף לוריה ז"ל, חתום בהקדמה לחכמת שלמה
הוצאה ראשונה.

(ג) הרבנית מרת שרה, נפטרה בק"ק בעלזיץ ט"ז אלול שס"ט, אשת
הגאון המסובל מו"ה יהודה ליב האבדק"ק אפאלי.

(ד) הרבנית מרת וואלאנטינא, אשת הגאון הגדול המפורסם מו"ה
אפרים פישל האבדק"ק בריסק.

(ה) הרבנות מרת מרים, נפטרה בקראקא יום א' ח' תמוז שע"ה,
אשת האלוף החסיד השלם מו"ה אליעזר מקראקא אחי רבינו הרמ"א ז"ל.

(ו) הרבנית אשת הגאון האדיר מו"ה שמעון וואלף אויערבאך האבדק"ק
טורבן לובמלא פרעמיסלא וויען פונן פראג.

(*) שם ושארית לס"ג חוקק הודע סה"ג יוסף כהן לזק וניד נשלים נלאנדון.
(**) הפק הזו הוא נידדי ס"ג הכז הגאון הגדול חוקק קדמוניות ה"ר יוסף
לעווינטייין אנד"ק סעאלק יע"א.

ואלה שמות התלמידים הגאונים אנשי השם, אשר שמעו לקח מפי הרש"ל והוא נהלם על מכוני הדעת והתורה ושתו מים חיים מבאר חפר הרש"ל, ואלו הם:

(א) הגאון החסיד מוהר"ר שלמה ז"ל מלובלין ר"מ דק"ק פוזנר רבו של הב"ח (והביאו בספרו על א"י ז' כ"ה ס"ג וב"ח יו"ד ס"י קפ"א ובתשובות ס"ו פ' פ"ו ובתשובות החדשות ס"ו רנ"ב ובחידושים שבסוף תשובת משאת בנימין ובשארית יוסף ס"י כ"ח ובש"ה), הובא בשו"ת הרש"ל ס"י ע"ט, של"ה (ח"י דינים שבס' משאת בנימין), לחס רב (ס"י ל"ג ל"ד), מהר"ם מלובלין ס"י נ"ז, נחלת שבעה (ס"י מ"ו אות ח').

(ב) הגאון המובהק מו"ה שלמה ברי מרדכי ז"ל אבדק"ק מעזריטש אוסטררה הנקרא שלומיצא בע"ס מזבח הזהב, סדר שמות, (כ"כ הג"מ אפרים זלמן מרגליות בספרו טיב גיטין בהקדמה שם, שמות אנשים אות פ' סק"ד ושמות נשים אות ט' סק"ו).

(ג) הגאון החסיד מוהר"ר שלמה רופא ז"ל (עיין אדותיו בס' תואר פני שלמה, ונפטר בלובלין).

(ד) הגאון הגי' מו"ה שלמה אפרים ז"ל האבד"ק לינטשיץ פראג (כ"כ בספרו עיר גבורים פרשה צ"ו), בהג"מ אהרן האבד"ק לינטשיץ ומדינת פולין גדול, הביאו הצמח דוד.

(ה) הגאון מו"ה משה מרדכי מרגליות רו"מ דקראקא בע"ס חסדי ד' בהג"מ שמואל מרגליות מפוזנר (כ"כ בספרו חסדי ד' דרך כ"ה), בהג"מ יצחק אייזיק מרגליות.

(ו) הגאון אליהו בעל שם האבד"ק חעלים (הובא בתשובות רש"ל ס"י מ"ב, ב"ח החדשות ס"י ע"ז, חכס צבי ס"י צ"ג, שאילת יעב"ץ ה"ב סימן פ"ב), ב"ר יהודה אהרן.

(ז) הגאון מו"ה אברהם האבד"ק אוסטררה (הובא כטיב גיטין שמות אנשים אות ל' סק"ג), אבי הגאון מו"ה מאיר ז"ק האבד"ק לבוב, לאדמיר. ח) הגאון מו"ה יושע וואלק הכהן האבד"ק לבוב בעל הסמ"ע ודרישה ופרישה (הג' לסמ"ע).

(ט) הקצין השר (זקיני) מו"ה שואל וואלש מבריסק ב"ר שמואל יהודה (גדולת שאול).

(י) הגאון מו"ה חיים מפרידבורג ב"ר בצלאל מפראג (ספר החיים ח"א סוף פרק ז'), וחתן הג"מ שמואל אורי' שרגא וואל ואבי הג"מ בנימין בינש מפוזנר.

(יא) הגאון מו"ה אהרן בנימין אשכנזי סאלניק בע"ס משאת בנימין (שם בתשובה סימן ס"א), האבד"ק טיקטין.

(יב) הגאון מו"ה יהודה ליב האבד"ק לאדמיר ב"ר חנוך העניך (תשובות הב"ח ס"י פ"ט, חינוך בית יהודה).

(יג) הגאון מו"ה אברהם הלוי איש הורוויץ (בע"ס יש נוחלין עמק הברכה), ב"ר שעפטיל (עמק הברכה).

(יד) הגאון הגדול מו"ה משה מת האבד"ק ליבילא פרעמיסלא אפטא,

בע"ס מטה משה דינים והנהגות, הואיל משה עה"ת. ויש לו תשובות במשאת בנימין סימן י"ד ט"ז מ"ה, והובא בתשובות מהר"ם לובלין סי' פ"ח. (טו) הגאון מו"ה מנחם הענדיל ב"ר שמחה בע"ס מנחת הלכות, על חובת הלכות, הגהות על הש"ס (קריה נאמנה), והובא בדברי דוד להמ"ז פ' אמור מהר"ם מלובלין תשובה קכ"ג מ"ב סי' כ"ד.

(טז) הגאון מו"ה אפרים נפתלי הירש האבד"ק קאנסטאנטין לודמיר אבי (זקיני) הג"מ יעקב האבד"ק לובלין אבי הגאון הנודע ר"ר העשיל מקראקא.

(יז) הגאון מו"ה נפתלי הירש שור האבד"ק לובלין בהג"מ משה אפרים שור.

(יח) הג"מ יעקב קיצניגין בע"ס חג הפסח (עיר תהלה).

(יט) הג"מ דוד ב"ר יעקב הכהן האבד"ק שעברשין בע"ס חידושי הש"ס (שאלניקי ש"י).

(כ) הג"מ יעקב מווירמיוזא ב"ר חיים (מגילת יוחסין), הובא בשו"ת רש"ל סי' נ"ה.

(כא) הג"מ הילין צבי מפראג ב"ר חיים (שם).

(כב) הג"מ מרדכי יפה (זקיני) אבד"ק הוראדנא פוזנן (לבוש האורה).

(כג) הג"מ יצחק שפירא ר"מ דק"ק לובלין בהג"מ נתן בעל מבוא שערים.

(כד) הג"מ פנחס הלוי איש הורוויץ (זקיני) מקראקא גיסו של הרמ"א

ב"ר ישראל מפראג.

ה ע ר ו ת .

(א) הא לך מכתב מאת ידידי הרה"ג החכם הנפלא הרי' שוח"ה הי"ו אשר כתב לי אדות הרש"ל :

ב"ה יום ד' י"א תמוז תנה"ר לפ"ק פה ביעלימיץ.

רב שלום וברכה לכבוד ידידי הרב החכם הנכבד וכו' כש"ת מו"ה שמואל אבא האראדעצקי נ"י.

יקרתך קבלתי ומאד שמחתי לשמוע כי ברעתך להוציא לאור גם תולדות מהרש"ל והנני להעריך על איזה דברים קטנים הרשומים אצלי והיינו :

כי הנה הרש"ל חותם את עצמו כמה פעמים „שלמה ב"ר יחיאל הנקרא שר יצחק" — והכנס אחד בליטעראטורבלאטט של מ"ע „המזרח" שנה תשיעית צד 568 כתב בטעות כי אבירש"ל היה נקרא „אשר" יצחק, וזה בא לו מאשר לא הבין מלות „שר יצחק" וחשב לקרוא „אשר יצחק", וזה טעות כי אמנם „שר יצחק" הוא ר"ת „שלמה ר' יצחק" כי כן חותם א"ע בסדר פסח שלו (סי' פ"ח מתשובתו) בראשי החרוזים : „שלמה בן מהר"ר יחיאל לוריה הנקרא שלמה ר' יצחק שהוא הממציא מחידה זו ברמזיה לחכימה" ובמקום „זכור מעשה אבות" צ"ל „זכור מעשה אבות" למען יבאו על נכון ראשי החרוזים : „לחכימא" והם : „למיבול, יחרוסת, יכריכה, יזכור, ימעשה אבות", וכן הביא הרש"ל בפירושו להחרוזים. — והנה גם בסי' „עמודי העבודה" להחכם לאנדסהוט כתב לנכון כי „שר יצחק" הוא ר"ת „שלמה ר' יצחק"ש" אמנם הוא חשב כי ר' יצחק היה חותנו וייחס עצמו אחר שם חותנו, ובאמת לא כן הוא, כי חותנו היה ר' קלונימוס כמ"ש בסי' צ"ה מתשובתו „שקבלתי מחמי הגדול מהר"ר קלונימוס ז"ל", אמנם כוונתו לאביו זקנו המובא ממנו בסי' ס"ד : „לא זכיתי לקבל מאמין החסיד מהר"ר יצחק ז"ל... כי בימי חרפי יגעתי בתלמוד... ואני הזוכר כי אם מעט מזעיר (שו"ת שם), ואליו התייחס בחתימתו : „שר יצחק", וכן דעת ה"ח קלעמפערער בתולדות מהרש"ל אשר הדפיס בתוך לוח השנה לפאשעלעס משנת תרכ"ג צד 49. אמנם מ"ש שם צד 85 וצד 87 כי הוא בספק אצלו אם נפטר מהרש"ל בדובלין, אין כאן שום ספק כאשר ידענו היום מנוסת מצבתו הנדפס בהמגיד שנה שניה צד 27. —

עוד כתב שם במ"ע „המזרח" כי לא נפטר הרש"ל בשנת של"ג כדעת בעל צמח דוד יען כי נמצא בסוף תשובתו „ברוך ד' אשר עורני

עד כה לסיים זה היום יום ו' כ"ה טבת של"ה, ולדעת הכותב הנ"ל
בהמורה כתב זאת הרש"ל בעצמו ולפי"ז חי עוד בשנת של"ה, והוא טעות
כי לא המהרש"ל כתב זאת, רק המדפיס אשר הוסיף אחריו כן: „בכך
ירצה פעולת ידונו לפני השי"ת, ויאמץ זרועו להתחיל ולהשלים אחר כך
הספר הגדול הנקרא שמו ים של שלמה ושאר ספריו קדש עד אין
קץ". — והנה על שער הספר מדפוס ראשון הוא דפוס לובלין כתוב:
„הגאון המופלג עלה ליישיבה שבשמים מהר"ר שלמה בן מהר"ר
יחיאל לוריא ז"ל תהא נשמתו צרורה בצרור החיים. . . ותהי
ראשית מלאכתו היום שישי תשע עשרה יום לחדש אב ע"י. . . כמ"ר
קלונימוס בן מהר"ר מרדכי יפה ז"ל המחוקק פה ק"ק לובלין שנת לא
ישמע עוד חמס בארציך שד ושבר בגבויך". —

והנה פרט השנה עולה של"ד והתחילו להדפיס בשנה ההוא י"ט אב
והזכירו את הרש"ל כי כבר היה נפטר: „עלה ליישיבה שבשמים", תהא
נשמתו צרורה בצרור החיים", ובאמת נודע כעת מנוסה מצבתו הנדפס
בהמגיד שהזכרתי לעיל כי נפטר ביום י"ב כסלו של"ד. ולפי"ז התחילו
להדפיס התשובות עוד בשנה הנ"ל כשמנה חדשים אחר פטירתו.

ויהי נועם ד' עליך ומעשה ידיך יכונן כנפשך ונפש ידיך יהו"ש
והמוקירך ומכבדך

שלמה זלמן חיים האלבערשטאם.

ב) לא למותר אהשוב להעתיק לפניך פה דברים אחדים ממאמרי
„הדת והדעת" אשר אתי בכתובים המכיל השתלשלות הטעאלאגיע העברית
בזמן פהילא עד היום הזה, וז"ל שם:

בזמן קורדווארי והארי נצחה הקבלה את הפילוסופיא והראשונה
גרשה את האחרונה מן גו, כמעט בכל מקומות גדולי ישראל עסקו רק
בהקבלה ואזנו וחקרו בה ספרים למכביר. כה נמשכה נצחון הקבלה עד
ימי בן-מנחם, באמצע המאה השמנה עשרה.

מרידת הצרפתים (דיא פראנצעזישע רעוואלוציאן) אשר הפכה
עליונים למטה ותחתונים למעלה אהזה גם בעמודי „הדת" להפילם ארצה,
חכמי צרפת וסופריה המצוינים משלו אז ממשלה רבה על הארץ, לא רק
בארץ צרפת היו דבריהם כאורים כי אם גם בכל ארצות הנאורות היה
קולם נשמע ועשו פרוי ישווי למו, הסופרים האלה כוננו חצים וכדורי
מות ולחמו מלחמת תנופה עם הדת והאמונה ומוסדי הדת החלו להתרופף
וינטו לנפול. הענציקלאפעדיסטים הגדולים אלאנבאר ודידרא דברו השכם
ודבר לעקר את הדת והאמונה ברוח, ותחתיהן הרימו על נס את החומר
(מאטריאליזם). אבירי החכמים כמו וואלטאָר, מונטיסקו, רוסא, שפכו לעג
כמים על הדת והאמונה ואת מוסדותיהן השבו להפילן. דבריהם פעלו

פעולה עזה על עמי אירופא בכלל ועל עם הצרפתים בפרט והכו שורש
בלבכם פנימה, והנה הרוח הרעה הזאת החלה להתגנב ולבוא בלאט גם
לתוך מחנה ישראל.

בעת ההוא חי בברלין הפילוסוף העברי משה בן־מנחם, כחכם רואה
את הנולד ראה את הרוח הרעה המנשבת ביד חזקה, ואשר עוד מעט תפרוץ
הדעת פתאום לפתע ותעש שמות בדת, ולא יוכל ראות כבלע את הקודש.
נסה כחו גם הוא לקרב את הדת והדעת ולעשות שלום ביניהן. ובאשר
היה כרוך אחר שיטת הפילוסופים לייבניץ—וואלף הליבש את היהדות
בדעותיהם.**) הוא היה היהודי האשכנזי הראשון - יאמר הדר. קאזערלינג -
אשר האחיד את הדת והדעת יחדיו וקשר אותן בקשר אמיץ, והראה
לדעת אשר היהודי יוכל להיות נאמן וחרד על דתו גם אם יקח חבל
בחכמה ודעת**). אחריו קמו עוד פילוסופי עמנו וחתרו בכל עוז לקבץ
את הנפרדים „הדת והדעת“ וכל אחד ואחד כפי שיטתו בפילוסופיא עשה
לו במה והקריב עליה את הדת, הר"ן קראכמאל בהיותו כרוך אחר
הפילוסוף העגל הליבש את היהדות בשיטת העגל***). הדר"ר אשער
בהיותו מחסידי שאפענהויער הליבש את הדת היהדות במחלצות
שאפענהויער****). והדר"ר רובין בהיותו מחסידי שפינאצא המתיה קן
שפינאצא*****) על היהדות, וכמו כן רבים וכן שלמים מחכמי עמנו
יעמלו לקרב את שתי הקצוות הרחוקים זה מזה, רצוני, „הדת והדעת“.
אבל האיש המתכוונן היטב בדבר הזה יוכל לשאול: האם תפצם
בידם הצליח? האם באמת הדת והדעת נוגעין זה בזה? האם באמת אשר
דת היהדות והפילוסופיא דא ודא אחת הוא? האם נוכל לערב אש ומים
והזיוג יעלה יפה? על שאלות כאלה נוכל להשיב, לפי דעתנו אנו, לא
ולא! היהדות בעצם טהרה היא נצחית, כמאז כן עתה היא
בצביונה הראשונה כנתינתה מסיני, וכה תעמוד לעדי עד, לא כן
הפילוסופיא, חליפות וצבא לה ומשתנת פניה ככרום. הפילוסופיא
הפלאטאנית ואריסטוטליים כבר נפלו למשואות ותחתיהן באו אחרות ומי
יודע אם ברבות הימים לא יפלו גם הנה כאחותיהן הבכורות ואחרות יבאו
תחתיהן. לא נבראה היהדות ללמד את היהודי חכמת הפילוסופיא והטבע,
„לא לחכמים לבדם נתנה תורה אלא לכל העם“ (פירוש שד"ל לבראשית 2),
„התורה האלהית דרכיה דרכי נעם לטובת הקהל כרו“ (אגרות שד"ל 695).
קטן וגדול מלומד ובלתי מלומד שם הוא כלם יהנו מזיוה כלם יהנו

(*) נספרו „יערוזאלנעס“.

(**) ד"ר קאזערלינג נספרו „נאזעס נענדעלסזאהן“ (לייפניג 1862) לז 374

(***) נספרו הנפלא „נורה נזוכי הזמן“.

(****) נספרו „הסכנות טעת ארטבור שאפענהויער עם תורת נסה“

(לייפניג 1885).

(*****) נספרו „חקר אלום עם תורת האדם“ ואלת נרוך ספינאלא ונורנס

וננזאר עם ננזול גדול ואלת . . . וויין תרני"ס (ועיין בהאסיף תרני"ו לז 89).

מן התורה הזאת אשר „רוח אלהים מנשבת מבין שורותיה“* (ואשר „לא נתנה אלא להישיר בני האדם בדרך צדקה ומשפט“ (פירוש שד"ל לבראשית 2).

כי רק אל אב אחד בנים בלנו
כי אחים נחנו כי אחד עשנו
זה מסיני לא מנין למדנו
זה שרש האחנה ומקור הישר
נתצא תורת צדק מציון
מירושלים ציוני לציון.

(כנור נעים טד"ל 268). (**)

ג) האמת נתנה להאמר, אם כי הרמב"ם נטה אחר אריסטו במדה מרובה, כאשר כן נהוה על כל צעד ושעל בספריו היקרים, על כל זאת לא הלך בעינים עצומות ולאמר כשר לכל אשר אמר הוא כשר, ופה מקום אתי להעיר את הרב החכם המליץ המפואר ה"ר קלמן שולמאן נ"י אשר הביא, בספרו „תולדות חכמי ישראל“ ח"ג בתולדות הרלב"ג, בשם הרמב"ם כדברים האלה: „כי שכל אריסטו הוא תכלית השכל האנושי מלבד מי ששפע עליו השפע האלהי והיו נביאים“ (***) , ומציין שם הרק"ש „מורה נבוכים ח"ב פרק כ"ב“, אבל המעייין שם במורה נבוכים יראה אשר לא כן אמר הרמב"ם ז"ל וז"ר „והכלל ההוא הוא שכל מה שאמר אריסטו בכל הנמצא אשר מתחת גלגל הירח עד מרכז הארץ הוא אמת בלי ספק ולא יטה ממנו אלא מי שלא יבינהו . . . אמנם כל מה שידבר בו אריסטו מגלגל הירח ולמעלה הוא כדמות מחשבת וסברא מלבד קצת דברים . . .“ עכ"ל. הרואה בעין בוחנת בדבריו אלה יראה אשר מעולם לא גזר הרמב"ם לאמר: „כי שכל אריסטו הוא תכלית השכל האנושי“ בכל מכל כל, ונהפוך הוא בדברים „שידבר אריסטו מגלגל הירח ולמעלה“ הוא מטיל ספק כי „אין מופת לו עליהם“ ואדם גדול כהרמב"ם לא יקבל דברים כמו שהם בלא מופת הותך עליהם. והוה הנסבה אשר לא נגרר אחר אריסטו בקדמות כי „קדמות העולם לא התבאר במופת“ (מורה נבוכים ח"ב פרק כ"ה) (****).

ד) מני אז נסתם חזון והנבואה חדלה, לא נשמע עוד אשר איש יעשה חוזה עם מלאכי מעלה ו„רוח הקדש“ יפעם בקרבנו, עד זמן התלמוד. בו, בתלמוד, נראה עוד הפעם מלאכים יש להם מהלכים בין

(*) היינו צהעקת הד"ר צערינפעלד צספרו קודא סדורות.

(**) עיין סעדות לפרק ג' נספרי „כר לנאור“.

(***) גם סהכס ר' אנהס נן סדלי סניא זאח צסס סרננצ"ס צהקדננו לספרו „נאזני לזק“ (לייפליג 1839). אהנהס?

(****) עיין צנאנרי „ססכל ססרגס“ צנאספ סדסי „ליין“ סונרת א' וצ' ססס רלסווס סר"ל ע"י ידידי ססס"ס אהרן לצי זוספניק כ"י צדלסלסצטס.

אנשים ורוח הקדש מפעמם פה ושם, התלמוד נחתם ועמו נפסקו האנשים אשר השתמשו במלאכים ורוח הקדש עד ימי המקובלים. הראשון מהמקובלים היה רבי אברהם בן דוד המכונה הראב"ד השני (1125—1198), או כאשר מכנהו הרמב"ם, „הרב הגדול שבפשקיראש“ (אגרת הרמב"ם י"ד ב'). הוא היה המקובל הראשון אשר אליהו נגלה אליו ומסר לו סודות התורה (מהר"ח וויטאל ועיין שה"ג ערכו), והוא בעצמו כותב: „וכבר הופיע רוח הקודש בבית מדרשנו“ (הלכות לולב פרק ח' סימן ה'). גם עם בנו ר' יצחק סגי נהור אבי * המקובלים למד אליהו וגלה לו סודות התורה (שם הגדולים). זמן קט עבר, הקבלה עשתה חיל ותעש פרייטוה זה והקימה מקובל גדול הנודע בשמו ר' אברהם אבולפאיא (ה"א—ה"א נ"א) הוא שגה מאד באהבת הקבלה וכיום כליד בשכבו ובקומו היו רעיוניו רק בה. גם אליו נגלה אליהו ועוד מלאכי מעלה ורוח הקודש דבר בו **). בשנת רס"א (1501) היה המקובל איש המופת הנודע ר' שלמה מלכו, גם הוא חזה חזיונות וירכב על כרוב וידבר עם שרפי מעלה „ורוח ד' דבר בו ומלתו על לשונו תמיד“ (דברי הימים לר' יוסף הכהן. ועיין במנחת ערב להרה"ח רק"ש). גם הגאון הקדוש ר' יוסף שיטאצאק (עיין ראשית חכמה שער הקדושה פ"ז), מלאך ד' דבר תמיד עמדו וגלה לו סודות נעלמים (שם הגדולים). מרן הרב יוסף קארו דבר עמו כפעם בפעם מלאך אלהים וגלה לו סודות נשגבים, ואלה צוהו לחוק בספר (מגיד מישורים נ"ב). האר"י שבחברת המקובלים רבינו האר"י ז"ל ותלמידו הנודע ר"ח וויטאל דברו כפעם בפעם עם מלאכי מעלה (שבחי האר"י). הבעש"ט ותלמידיו עשו חוזה עם מלאכי עליון בעתים תקופות (ספריהם ברוב מקומות). כן נראה את ה„מלאכים“ ו„רוח הקודש“ יוצאים משופרות של הקבלה ועקבותם נראה גם ברבינו הרש"ל כאשר הבאתי לפניך בפנים הספר.

* רבינו נחמיה פרעה וישלח.

** עיין ילקוט יש"ר ונתולדות חכמי ישראל ח"ג נד 58 ובכנסת ישראל לרש"י פין אות א' ערכו.

הערה לספרי "שם משואה".

מסכה בלתי תלויה בו לא נדפס בספרי "שם משואה ל", תולדות המהרש"א, נוסח מצבת המהרש"א ז"ל באוסטריה בוואהליניען, ורבים העירוני על זה. עתה באתי למלאות את החסרון הזה והנני נותן פה נוסח מצבת של המהרש"א מועתק אות באות. והנני נותן תודה ממעמקי לבבי לידיו הרב הגדול בתורה וחכמה הר"ר שחיה הי"ו, אשר הואיל כמובן לשלוח לי נוסח המצבה הזאת, אשר נדפס בראשונה במכ"ע "המליץ" שנת ראשונה צד 71, ושנית במה"ע "הכרמל" שנה ששית צד 290, ושלישית במכ"ע החדשי בשפת רוסיא, וואסקאד" לשנת 1894 חוברת י"ד ע"י החכם היקר המבקר הנפלא ה' שמעון דוכנאווי נ"י, כפי מכתבו אלי מיום 20/12 שנת 1895. עתה הא לכ המצבה ככתבה ובלשונה :

"פה נגנו ונאסף איש קדוש תגא דמלכי, הוא נגר ובן נגר, מופת הדור, הצניף המהור, הרב המופלג בחכמה בענוה וביראה, ושמעו יצא ממורה שמש עד סבוא, האיר כל חכמי ישראל בחיבורו הגדול שחדש בפלולו ובחריפתו על גמרא פירש"י ותוספות, הגאון דפה מוהר"ר שמואל אליעזר במוהר"ר יהודה הלוי זצלה"ה ונתבקש בישיבה של מעלה ומת במיתת נשיקה ועלה לשמים והיתה מנוחתו כבוד במוצאי מנוחה ונאסף ביום א' ה' ימים לחדש כסליו בשנת שצ"ב לפ"ק תנצב"ה".

ובישר נשברה המצבה הזאת הקימו בעלי החברא קדישא בשנת 1895 מנהל חדשה וכתבו בצד השני כדברים האלה :

אבן פנה הוכן והוקם מחדש על ידי אנשי חבורה קדישא דפה קהלתנו בק"ק אות 'תז"ר'ה * (לפ"ק יום א' ו' תמוז תר"א) לכבוד ולתפארת אלופנו מורנו ורב רבנים גאון הגאונים אור ישראל וקדושו שמו הקדוש המההור הולך מסוף העולם ועד סופו, צדיק יסוד עולם רבינו מהרש"א זצוקלה"ה."

(* צדך לחות קודם את סם העיר אוקטובל נסם "לית חוקם".

B
372.

KEREM SALOMO

BIOGRAPHIE UND PSYCHOLOGIE

des berühmten Rabbi

SALOMO LURIA

genannt „Rschal“

von

S. A. HORODECKY.

Verlag des Verfassers

per Adresse: Marcus Magasanik für S. A. Horodecky
in Berdiczów (Russland) Bistrickerstrasse Nr. 332.

DROHOBYCZ.

Druck von A. H. Župnik.

1896.